POLOZAPOMENUTÉ VÁLKY

MICHAL ŠŤOVÍČEK

FRANCIE PROTI EVROPĚ

VÁLKY REVOLUČNÍ FRANCIE 1792–1802

FRANCIE PROTI EVROPĚ

VÁLKY REVOLUČNÍ FRANCIE 1792–1802

21

MICHAL ŠŤOVÍČEK

FRANCIE PROTI EVROPĚ

VÁLKY REVOLUČNÍ FRANCIE 1792–1802

NAKLADATELSTVÍ EPOCHA

EDIČNÍ RADA EDICE POLOZAPOMENUTÉ VÁLKY

doc. PhDr. Ivana Čornejová, CSc. (Ústav dějin UK a archiv UK)
prof. PhDr. Radek Fukala (FF UJEP Ústí nad Labem)
doc. PhDr. Jan Halada, CSc. (FSV UK, Institut komunikačních studií a žurnalistiky)
prof. PhDr. Aleš Skřivan, CSc. (FF ZČU, Katedra historických věd)
Mgr. Josef Šaur, Ph.D. (Filozofická fakulta, Masarykova univerzita)
prof. PhDr. Miroslav Šedivý, Ph.D. (Ústav historických věd, Univerzita Pardubice)

© Michal Šťovíček, 2017, 2026
Cover Illustration © Keith Rocco, 2017, 2026
Cover Art © Jiří Arbe Miňovský, 2026
Drawings © Jana Šouflová, 2024
Photos © archiv autora, Bibliotheque nationale de France, Library of Congress, New York Public Library, Rijksmuseum Amsterdam, Wikimedia Commons, 2026
Czech Edition © Nakladatelství Epocha, Praha 2026

ISBN 978-80-278-0262-3 (print)
ISBN 978-80-278-1617-0 (ePub)
ISBN 978-80-278-1618-7 (mobi)
ISBN 978-80-278-1619-4 (pdf)

OBSAH

Rok 1792:
začíná nová éra světových dějin 9
Cesta k válce 9
Armády znepřátelených monarchií 22
Vlast je v nebezpečí! 41
Podivná bitva u Valmy 51
Na Rýně a za Rýnem: boj o levý břeh 60
Belgicko-nizozemská fronta: první úspěšná ofenziva 64
Alpská fronta a Itálie: anexe Savojska a Nice 73
Válka na moři: flotily vyplouvají 78

Rok 1793:
proti všem 86
První koalice 86
Armáda roku I a II: k armádě nového typu 97
Proti vnitřnímu nepříteli: vzpoury na západě a na jihu 121
Na Rýně a za Rýnem: úspěšná obrana Alsaska 143
Belgicko-nizozemská fronta: zastavení koaliční ofenzivy 150
Alpská fronta a Itálie: Piemontsko-sardinské království se nevzdává ... 168
Válka v Pyrenejích: španělský nástup 170
Válka na moři: chabý pokus o dobytí Sardinie 179

Rok 1794:
odvrácená katastrofa 182
Situace na začátku roku 182
Proti vnitřnímu nepříteli: teror ve Vendée 185
Na Rýně a za Rýnem: relativní klid 191
Belgicko-nizozemská fronta: dobytí Belgie a vpád do Nizozemska 194

Alpská fronta a Itálie: omezená ofenziva v Piemontu 214
Válka v Pyrenejích: osvobození Roussillonu a vpád do Španělska 217
Válka na moři: britský Slavný 1. červen 224

Rok 1795:
daří se i nedaří 230
Situace na začátku roku 230
Proti vnitřnímu nepříteli: Bretaň, Vendée, Paříž 234
Na Rýně a za Rýnem: válka bez Pruska 245
Belgicko-nizozemská fronta: dobytí Nizozemska 254
Alpská fronta a Itálie: promarněná šance na mír 258
Válka v Pyrenejích: nerozhodný výsledek 267
Válka na moři: zimní křižování 272

Roky 1796–1797:
vítězství, které nikdo nečekal 275
Výchozí situace 275
Armáda v roce IV: druhý amalgám 278
Na Rýně a za Rýnem: dvě ofenzivy se špatným koncem 281
Alpská fronta a Itálie: italské tažení generála Bonaparta 314
Válka na moři: irská výprava, Velká Británie proti francouzským spojencům 343

Roky 1798–1799:
znovu na pokraji katastrofy 349
Druhá koalice 349
Armáda roku VI: Jourdan-Delbrelův zákon 357
Proti vnitřnímu nepříteli: znovu Bretaň a Vendée 360
Egyptské dobrodružství: orientální sen a skutečnost 366
Na Rýně a za Rýnem: neúspěšná ofenziva, úspěšná defenziva 384
Belgicko-nizozemská fronta: britsko-ruská expedice 397
Alpská fronta a Itálie: poslední vítězné tažení A. V. Suvorova 404
Válka na moři: skorválka se Spojenými státy americkými, druhá irská výprava, Korfu 421

Roky 1800–1802:
od války k míru 426
Výchozí situace 426
Armáda v roce VIII: s novým vrchním velitelem 431

Proti vnitřnímu nepříteli: Saint-Domingue 437
Egyptské dobrodružství: konec francouzského Egypta 446
Na Rýně a za Rýnem: rozhodnutí na hlavní frontě 452
Alpská fronta a Itálie: italské tažení prvního konzula 466
Válka na moři: Malta, Kodaň, Algeciras 476
Mírová jednání: války končí 484

Chronologie významnějších bitev 491
Chronologie vnitropolitického kontextu a dozvuků francouzských revolučních válek 496

Příloha I.:
Rozložení bojů v čase a prostoru 501
Příloha II.:
Přehled francouzských revolučních armád a jejich velitelů 504
Příloha III.:
Přehled vojenských velitelů ve válkách revoluční Francie 1792–1802 520

Prameny a literatura 535

ROK 1792: ZAČÍNÁ NOVÁ ÉRA SVĚTOVÝCH DĚJIN

CESTA K VÁLCE

K válce Evropy či alespoň její části proti Francii se začalo bezprostředně schylovat od roku 1791. Všechny evropské monarchie sledovaly vývoj událostí po pádu Bastily zprvu zdrženlivě, a ne bez jistého škodolibého uspokojení – za trampotami Ludvíka XVI. a Marie Antoinetty se již těšily na celkové oslabení Francie, která takto zmítána vnitřními problémy přestane zasahovat do evropské politiky. Evropští autokraté tedy vcelku zachovávali klid a zpočátku žádná válka nehrozila. Francie ostatně již v roce 1790 vypověděla dosavadní spojenecké smlouvy a o rok později Ústavodárné shromáždění odhlasovalo konečné znění čl. 6 ústavy z 3. září 1791: „Francouzský národ se zříká každé dobyvačné války a zavazuje se, že nepoužije své síly vůči svobodě jiného národa."

Pro hlavní evropské mocnosti byly kromě toho francouzské záležitosti druhořadou starostí. Velká Británie právě přestala válčit se Španělskem. Sama byla už dlouho konstituční monarchií, pádu absolutistické monarchie v těsném sousedství se tudíž nijak nezalekla a revoluci naopak v podstatě uvítala – vnitřně rozložená Francie jí přestávala konkurovat a překážet v námořním obchodu…

Tehdejšímu císaři Svaté říše římské národa německého Leopoldovi II. jako přirozenému vůdci feudální Evropy nepůsobila starosti ani tak Francie, jako Osmanská říše (Turecko) a polská otázka, stejně jako jeho spojenkyni-protivnici, matičce carevně Kateřině II. Carevna stále válčila s Turkem, sice zároveň nabádala ke křížové výpravě proti pařížským „anarchistům",

ale nehnula pro ni prstem, a její snahy urvat Polsko pro sebe se vrcholně nelíbily ani pruskému králi Fridrichu Vilémovi II., ani císaři Leopoldovi II. To oba posledně jmenované monarchy posléze sblížilo, ač prusko-rakouské vztahy byly tehdy stále ještě poznamenány nepřátelstvím z dob sedmileté a „bramborové" války a jakákoli shoda mezi oběma mocnostmi se zdála nemožná. Rakousko se v osobě císaře Leopolda II. zároveň alespoň navenek přiklánělo spíše k udržení dobrých vztahů s Francií na základě spojenecké smlouvy z roku 1756 než ke spojenectví s nedávným urputným rivalem. První demokratické reformy ve Francii římského císaře nijak nevyděsily, s určitými reformami v Rakousku začal již jeho předchůdce Josef II. a sám Leopold byl ve srovnání s ostatními panovníky relativně liberálního či alespoň benevolentního smýšlení. Navíc několik významných, byť menších, evropských států – Spojené provincie nizozemské, Švýcarsko, Benátky, Janov, bylo již republikami. Z ostatních zemí se vzdálené Švédsko ctižádostivě přiklonilo na stranu hlavních evropských monarchií a začalo je v zákulisí podporovat, zatímco jeho soused Dánsko bylo již dlouhodobě neutrální. Se Španělskem, ač pod vládou španělských Bourbonů čili příbuzných francouzského krále, jako s mocností již nebylo možno počítat, stejně jako se Sardinským, resp. Piemontským či Sardinsko-piemontským a Neapolským královstvím. Revoluci vyloženě nepřátelský papežský stát neměl žádné vojsko, po celou dobu válek tak mohl být a také byl francouzské revoluci nepřítelem pouze neustálým podněcováním jejích nepřátel.

Římská říše na rozdíl od ostatních států měla přitom přímo ve Francii jeden zvláštní, takřka osobní či dynastický zájem – francouzská královna Marie Antoinetta byla přece sestrou panujícího římského císaře Josefa II. (zemřel 1790) a po něm nastoupivšího Leopolda II. Dopisovala si tajně s oběma císařskými bratry a její zuřivě protirevoluční názory posléze Leopolda II. neblaze ovlivnily, stejně jako měly katastrofální dopad na běh dalších událostí i na její vlastní osud… V květnu 1791 tak Marie Antoinetta informovala svého bratra o přípravách brzkého útěku francouzské královské rodiny. Na tuto novou situaci již byl panovník nucen do francouzských záležitostí zasáhnout.

Záležitosti dostaly spád záhy po nezdařeném pokusu francouzské královské rodiny o útěk do Malmédy, jejím zadržení ve Varennes 21. 6. 1791 a eskortovaném návratu do Paříže. Téhož 21. června rozhodlo Zákonodárné shromáždění o sesazení krále z trůnu. Mnozí tak náhle začali považovat republiku za reálně možný režim, ačkoli četné lidové organizace měly republikánské zásady za neuskutečnitelné v tak velké zemi jako

Francie. Mnozí také považovali za mnohem vhodnější jmenovat či zvolit regenta.

Evropským panovníkům v té chvíli již přestalo záležet na pouhé osobě Ludvíka XVI., taková Velká Británie se přece už dříve také zbavila několika svých králů či královen, ale v sázce nyní byla samotná odvěká instituce monarchie, u evropských dvorů zavládla všeobecná obava ze špatného příkladu, který dával francouzský lid ostatním národům… Největší obavy měli pochopitelně právě přímí sousedé Francie – Rakousko a Prusko. Proto rakouského i pruského monarchu nakonec spojil strach z revoluční nákazy, pruský král navíc určitě doufal i v nějaké územní zisky.

V té době se již v zahraničí zdržovala početná obec francouzských royalistických emigrantů se střediskem v německé Koblenci kolem králova bratra hraběte d'Artois, která začala sestavovat vlastní ozbrojené síly a nepřestávala agitovat a naléhat na cizí panovníky – především na rakouského a pruského – aby razantně zasáhli do francouzských záležitostí.

Císař Leopold II. i pruský král Fridrich Vilém II. posléze uvěřili ujišťování emigrantů, že nějakých 100 000 vojáků revoluci hravě potlačí, a když nakonec v červenci 1791 přece jen uzavřeli neformální spojenectví, sešli se na saském zámku Pillnitz a 27. 8. 1791 podepsali tzv. Pillnitzkou deklaraci:

„Jeho Veličenstvo císař a Jeho Veličenstvo král pruský vyslyšeli přání vyslanců Pana prince a hraběte d'Artois a společně vyhlašují, že situaci, v níž se nyní nachází Jeho Veličenstvo král francouzský, považují za předmět společného zájmu všech evropských panovníků. Doufají, že tento zájem bude zajisté uznán mocnostmi, které jsou žádány o pomoc, a tudíž neodmítnou použít nejúčinnějších prostředků, aby francouzskému králi umožnily upevnit v naprosté volnosti základy monarchické vlády vyhovující stejnou měrou panovnickým nárokům i blahu Francouzů. Tehdy a v tomto případě jsou výše zmíněná Veličenstva rozhodnuta použít rychle a ve vzájemné shodě síly nezbytné k dosažení předkládaného společného cíle. V mezidobí vydají svým vojskům náležité rozkazy, aby byla připravena zahájit činnost."

Deklarace údajně obsahovala i tajné články, podle nichž např. po dohodě s petrohradským dvorem bude polský trůn garantován saskému kurfiřtovi, Rakousko nemělo bránit pruským nárokům na část Polska, jimiž by si Fridrich Vilém II. popřípadě kompenzoval náklady na předpokládané vítězné vojenské tažení – kdyby Ludvík XVI. na zaplacení neměl, pruský král slíbil rakouskému arcivévodovi Františkovi svůj hlas při volbě římského krále…

Nešlo ovšem ještě o žádné vyhlášení války Francii, nýbrž o čistě formální projev panovnické solidarity. Deklarace nespecifikovala žádná konkrétní opatření, avšak zároveň již do určité míry výhrůžná byla a měla pařížské radikály zastrašit. Hrozba silou přitom byla podmíněna spoluúčastí celé Evropy a právě tato výhrada byla úspěšným vyhýbavým manévrem císaře Leopolda II., který se do války nijak nehrnul – ostatní mocnosti se totiž prozatím na společné intervenci odmítly podílet, a naděje francouzských royalistů tak zůstávaly nenaplněny.

Deklarace původně nebyla zamýšlena jako veřejné prohlášení, avšak bleskurychle se rozšířila a ve Francii zapůsobila jako bomba: byla první známkou zahraniční podpory francouzskému králi a královně od pádu Bastily. Zklamaní emigranti dokázali deklaraci alespoň šikovně prezentovat jako ultimátum Francii. V Paříži byla považována za provokaci, a přestože byla za dané situace navýsost opatrná, radikální levice jejím prostřednictvím rozjitřila vlastenecké city a nadšení, zároveň podnítila nenávist k monarchii, emigrantům a zejména k „Rakušance" Marii Antoinettě. Což byl právě opačný účinek, než který signatáři deklarace zamýšleli vyvolat.

Do války se ovšem začalo volat již dříve právě ve Francii, neboť země již rok žila v trvalém strachu z ozbrojeného konfliktu. Bylo totiž zřejmé, že proklamovaný všeobjímající mír bude nesnadné zachovat, jelikož nové zásady, o něž se revoluce opírala, byly v rozporu s tehdejším mezinárodním právem. Třeba již v prosinci 1790 oznámilo Ústavodárné shromáždění německým knížatům, že Alsasko – věčný předmět francouzských i německých územních nároků – je francouzské, a to nikoli jako kořist, nýbrž z vůle jeho obyvatel! Nová Francie se tak dostala do střetu s monarchistickou diplomacií a s tradičním právem, založeným nikoli na vůli obyvatel, nýbrž absolutistických vládců staré Evropy…

Francie přijala 3. 9. 1791 svou první ústavu, jíž se změnila v konstituční monarchii a o účelnosti a vhodnosti války se v Zákonodárném shromáždění debatovalo od října 1791 až do dubna 1792. Na schůzích byl patrný názorový posun doleva. Aristokraté a stoupenci absolutistické monarchie ztratili veškerý vliv a již se na nic nezmohli. Pravici nyní tvořili umírnění monarchisté, tzv. feuillanti – 250 poslanců nazývaných podle sídla jejich původního sdružení v bývalém klášteře cisterciácké kongregace feuillantů, kteří lpěli na ústavě. Pro ně revoluce skončila a králův útěk do Varennes nezpochybňoval možnost nastolení konstituční monarchie. Nejsilnější byl poslanecký střed – 345 poslanců, zvaný posléze pejorativně Marais čili Bažina v důsledku heterogennosti a nestálosti jejich názorů. Byli to sice poctiví revolucionáři, ale neměli mezi sebou žádnou významnější osobnost, nechá-

vali se ovlivňovat a porůznu se přikláněli k té či oné straně nebo frakci. Levici tvořilo 136 poslanců, většinou členů klubu jakobínů – nazvaných podle sídla jejich zakládajícího klubu v klášteře Saint-Jacques (sv. Jakuba) v Paříži. Do historie vstoupili jako girondisté, ač je tak nazval až literát Alphonse de Lamartine v 1. pol. 19. století podle toho, že značná část jich pocházela ze západofrancouzského regionu Gironde – až do srpna 1792 měli ve shromáždění největší vliv. Krajní levice byla početně jen nepatrná a ve shromáždění takřka nic neznamenala, avšak silně působila mimo Zákonodárné shromáždění na lidové spolky a sdružení a revoluční vlastenecké kluby.

Majoritní skupina girondistů (levicových poslanců pocházejících většinou z kraje Gironde kolem Bordeaux) se již v předchozím Ústavodárném shromáždění domnívala, že revoluce se udrží, jedině pokud se tvrdě a metodicky postaví evropským monarchům, přinutí je vyhnat ze svých území francouzské emigranty a zároveň odhalí zrádce v okruhu královského dvora. Proto tito poslanci propagovali a prosazovali válku, zároveň idealisticky věřili v obrozenecké poslání revoluce pro celou Evropu: „Nastala chvíle nové křížové výpravy: křížové výpravy za všeobecnou volnost“ (poslanec Jacques Pierre Brissot, 31. 12. 1791), v čemž byli podněcováni a podporováni i některými revolučně naladěnými vlastenci v cizině – belgickými, nizozemskými, savojskými aj.

Nebezpečí spatřovali v první řadě v houfujících se ozbrojených emigrantech, kteří vytrvale osnovali plány na invazi a holedbali se, že s pár vojáky vyženou „tu bandu agitátorů“ z Paříže. I když nebezpečí z této strany bylo zatím nevelké, bylo možno očekávat, že počty emigrantů a jejich agresivita porostou, a otázka emigrantů se tak dostala do popředí poslaneckých debat.

Girondisté dosáhli v listopadu 1791 přijetí dvou dekretů proti emigrantům, na čele s bratry Ludvíka XVI. hrabětem Charlesem d'Artois a hrabětem Louisem de Provence, kteří svolávali emigranty do zbraně v Koblenzi. V dekretech se jim hrozilo prohlášením za nepřátele země a konfiskací jejich dosavadních držav a majetku, pokud se okamžitě nevrátí do Francie.

Národní shromáždění (do 1. 10. 1791 se nazývalo Ústavodárné, pak do 20. 9. 1792 Zákonodárné, resp. Legislativní) zároveň 29. 11. 1791 vyzvalo trevírského arcibiskupa a kurfiřta, aby ze svých území, tj. z Koblence štvavé emigranty vyhnal. V opačném případě mu hrozilo sankcemi, přestože byl vazalem římského císaře!

Ludvík XVI. hrál dvojí hru. Dekret proti emigrantům sice v souladu s ústavou vetoval, ale ke všeobecnému překvapení souhlasil s dekretem proti trevírskému kurfiřtovi a ve shromáždění veřejně oznámil, že kurfiřtovi

Ludvík XVI.

přikáže, aby do 15. 1. 1792 ozbrojené emigranty ze svých držav vyhnal, jinak že bude považován za nepřítele Francie. Nyní se jeho náhlé válkychtivosti zalekli i stoupenci konstituční monarchie mezi revolucionáři, tzv. feuillanti (politická skupina odštěpivší se od klubu jakobínů a nazývaná podle svého sídla v bývalém klášteře cisterciácké kongregace feuillantů), neboť se na rozdíl od girondistů domnívali, že revoluce ke svému přežití potřebuje mír, a obávali se reakce Vídně. Ludvík XVI. byl přitom až do podzimu 1791 proti válce, avšak později pochopil, že ukončit jeho strázně a obnovit jeho dřívější postavení může jen ozbrojený zásah zvenčí. Věděl o personálním i morálním rozkladu francouzské armády a věřil tedy pevně v její porážku. Jednomu svému bývalému ministrovi napsal: „Místo občanské války bude válka politická, a věci se tak značnou měrou obrátí k lepšímu. Fyzický a morální stav armády je takový, že nějaké tažení nezvládne ani z poloviny."

Začal proto válečnou stranu mezi revolucionáři pokrytecky podporovat a spoléhal na ni o to víc, oč váhavější byl Leopold II., který zůstával věrný své politice slovního zastrašování bez použití síly. S císařem nepohnuly ani

prosby drobných německých knížat, která přišla o své alsaské državy (markrabí bádenský, kníže nassavský, arcibiskupové trevírský a mohučský), ani francouzská anexe papežských držav Avignonu a hrabství Venaissin v září 1791. Proto na ultimátum trevírskému kurfiřtovi reagoval pouze důrazným potvrzením Pillnitzké deklarace, avšak zároveň oznámil, že pokud budou porýnská knížata napadena, poskytne jim pomoc. Tón oznámení již byl dosti vyzývavý a ve Francii vyvolal další vlnu patriotismu a válkychtivosti, k níž se spolu s veřejným míněním přiklonil i dosud váhající politický střed, takže 25. 1. 1792 byl vydán dekret, jímž se císař vyzýval, aby vypověděl „veškeré smlouvy a dohody namířené proti svrchovanosti, nezávislosti a bezpečnosti národa", tzn. hlavně svoji dohodu s pruským králem o společném postupu. Načež Leopold II. a Fridrich Vilém II. uzavřeli 16. 2. řádnou spojeneckou smlouvu a pruský král vzápětí 28. února oznámil, že jakýkoli vstup vojsk (tzn. francouzských) na území německých států bude považovat za *casus belli*.

Napětí dále eskalovalo, když 1. 3. 1792 císař Leopold II. nečekaně zemřel a jeho syn a nástupce František II. se okamžitě ukázal jako nesmiřitelný, rozhodný odpůrce jakéhokoli vyjednávání a jednoznačný aktivní nepřítel francouzské revoluce.

V Národním shromáždění se již 25. 1. 1792 probírala otázka spojeneckých smluv, avšak zastánci války se debaty nezúčastnili a rovnou prosadili zrušení dosavadní spojenecké smlouvy s Rakouskem z roku 1756 o vzájemné pomoci v případě napadení, která beztak již vývojem událostí pozbyla na významu. Girondisté přitom poněkud naivně spoléhali na představu, že Velká Británie a zejména domněle osvícené Prusko se v případné válce přidají k Francii proti Rakousku nebo alespoň zachovají neutralitu. Ministerstvo zahraničí vyslalo bývalého poslance za duchovenstvo a ještě předtím biskupa a aristokrata Charlese Maurice de Talleyrand-Périgord do Londýna, aby tamní vládní činitele ujistil, že jim nic od nové Francie nehrozí, a zároveň dojednal nákup koní a požádal o půjčku, tj. o faktické spojenectví – podařilo se mu dojednat pouze neutralitu. K pruskému králi vyjel bývalý ministr války hrabě de Ségur, rovněž s cílem dosáhnout jeho neutrality, což se nepodařilo. Žádná z obou mocností se nechtěla s revoluční Francií jakkoli kompromitovat, Prusko naopak hodlalo dodržet čerstvou dohodu z 16. 2. 1792 s Rakouskem o společném vstupu do války. Jediná Británie nakonec zaujala vyčkávací postoj a Francie se tím pádem ocitla v diplomatické izolaci.

Ve chvíli, kdy Rakousko odmítlo francouzské ultimátum z 25. 3., 1792 aby rozehnalo emigranty v Porýní, se válka stávala nevyhnutelnou. Levicový poslanec Maximin Isnard prohlásil:

Leopold II.

„Sdělme Evropě, že respektujeme zřízení jednotlivých říší, avšak budou-li kabinety cizích panovnických dvorů podněcovat k válce králů proti Francii, my podnítíme válku národů proti králům. Sdělme jí, že deset milionů Francouzů planoucích pro volnost, ozbrojených mečem, rozumem a výřečností, bude-li rozjitřeno, dokáže změnit tvář světa a otřást trůnem pod všemi tyrany." Ludvík XVI. sice ústavou pozbyl absolutistických práv, určitá moc mu však byla ponechána. Zůstával titulárním zástupcem Francie a jejího lidu, nadále mohl jmenovat ministry, vyslance, armádní velitele i vysoké hodnostáře a úředníky. Neměl sice již „právo války", avšak Zákonodárné shromáždění smělo vyhlásit nepřátelství a zahájit nepřátelské akce, jen pokud je král o to oficiálně požádal.

Ludvík XVI. se 20. 4. 1792 dostavil na dopolední zasedání Zákonodárného shromáždění a nechal na něm zopakovat předchozí dlouhý referát tehdejšího ministra zahraničí generála Charlese Françoise Dumourieze, přednesený na královské radě, v jehož závěru bylo navrženo takto konkrétně podmíněné vyhlášení války (pravopisné odchylky ponechány).

„Když rakouský panovnický dům z naší ústavy seznal, že Francie již nebude servilním nástrojem jeho ambicí, přísahal, že toto dílo rozumu zničí; zapomněl na veškeré služby, které mu Francie prokázala; a jelikož již nemohl francouzský národ ovládat, stal se jeho nesmiřitelným nepřítelem…

Leopold se sotva ohřál na císařském trůně, a přitom právě on se snažil neustále podněcovat všechny evropské mocnosti. Právě on osnoval na konferencích v Padově, Haagu a Pillnitzu proti nám nejzhoubnější plány…

Právě Leopold podněcoval proti Francii následníka nesmrtelného Fridricha, před nímž jsme skoro čtyřicet let bránili rakouský trůn, věrni neprozřetelným smlouvám. Právě Leopold se prohlásil za vůdce ligy, která se snažila svrhnout naši ústavu. Právě on v oficiálních dokumentech, které Evropa odsoudí, volá část francouzského národa do zbraně proti svým spoluobčanům a snaží se svolat na Francii současně hrůzy války občanské i pohromy války zahraniční…

Vídeňský dvůr zároveň na nepřístojnou žádost basilejského biskupa vyslal vojenskou posádku do kraje Porentruy, aby si zajistil snadný přístup k departementu Doubs, čímž porušil územní celistvost basilejského kantonu a smlouvy, podle nichž náleží kraj Porentruy tomuto kantonu a pod ochranu Francie.

Vídeňský dvůr značně zvyšoval početní stavy svých posádek v Brisgaw (tj. Breisgau), a zároveň rozkazoval maršálovi de Bender, aby se svým vojskem vtáhl na území trevírského kurfiřta pro případ, že by na ně hodlali pochodovat Francouzi, aby rozehnali uskupení rebelantských emigrantů. Pravdou je, že vídeňský dvůr zdánlivě nařizoval trevírskému kurfiřtovi, aby jejich srocení rozehnal: je rovněž pravdou, že toto církevní kníže chvilkově předstíralo úmysl tato uskupení rozehnat, ale to vše bylo jen zdání… V Koblenci došlo opět k četným srocením, jejich sklady zůstaly nedotčeny a Francie v tomto podniku spatřovala zrádné pikle, hrozby a násilí…

Sire, z tohoto rozkladu vyplývá, 1° že rakouský panovnický dům fakticky porušil spojeneckou smlouvu z roku 1756; 2° že dohoda mezi mocnostmi inspirovaná císařem Leopoldem v červenci 1791 a potvrzená králem uherským a českým podle ultimativní nóty knížete de Kaunitz z 18. března 1791, namířené proti Francii, je formálním aktem nepřátelství; 3° že na písemné oznámení vašeho veličenstva, že bude pokládat za akt válečného stavu, pokud posel obratem nepřiveze rychlou a jasnou odpověď na obě depeše z 19. a 27. března, toto ultimátum odpověď nedává a rovná

se vyhlášení války; 4° že v této chvíli je nutno přikázat panu de Noailles, aby se bez rozloučení vrátil do Francie, a přestat jakkoli korespondovat s vídeňským dvorem.

Vzhledem k tomu, že v celé ústavě není žádný článek opravňující krále k vyhlášení války, nýbrž naopak se v článku II, oddíl I hlavy III O výkonu zákonodárné moci praví následující: O válce lze rozhodnout pouze výnosem zákonodárného sboru, vydaným na králův formální a nezbytný návrh a králem schváleným; takto tedy nežádá král o radu, nýbrž podává formální návrh, který musí nutně předložit národnímu shromáždění.

Posléze vzhledem k tomu, že výslovným přáním francouzského národa je nestrpět žádnou potupu ani porušení ústavy, kterou si dal; že král svou přísahou na tuto ústavu se stal strážcem důstojnosti a bezpečí francouzského národa, se vyslovuji pro to, aby se jeho veličenstvo u vědomí spravedlivosti svých pohnutek dostavilo spolu se svými ministry do Národního shromáždění a navrhlo vyhlášení války Rakousku."

Po tomto projevu král pronesl: „Právě jste vyslechli zprávu ze zasedání mé rady. Její závěry byly jednomyslně přijaty a já sám s nimi souhlasím. Odpovídá opakovaně vyslovenému přání národního shromáždění i určitého počtu občanů z různých departementů, které jsem vyslechl. Vyčerpal jsem všechny možnosti, jak zachovat mír. Nyní v souladu s ústavou před vás předstupuji s formálním návrhem na vyhlášení války králi uherskému a českému."

Na což mu odpověděl předsedající:

„Sire, národní shromáždění nanejvýš pečlivě posoudí formální návrh, který mu předkládáte. Vaše veličenstvo bude písemně zpraveno o výsledku jeho rokování."

Poté král zasedání opustil.

Na odpoledním zasedání 20. 4. 1792 pak byl přijat výnos:

„… jelikož vídeňský dvůr nepřestával poskytovat ochranu francouzským rebelům; inicioval a uzavřel dohodu s několika evropskými mocnostmi proti nezávislosti a bezpečnosti francouzského národa; František II., král uherský a český, odmítl od této dohody ustoupit; odmítl návrh na oboustranné snížení počtů vojsk na hranicích na mírový stav a nadále zastával nepřátelské postoje; formálně ohrožoval suverenitu francouzského národa svým odhodláním podporovat nároky německých knížat na jejich území a majetky ve Francii; snažil se rozkmotřit občany Francie a poštvat je navzájem proti sobě se zbraní v ruce… Národní shromáždění prohlašuje, že francouzský národ, věren zásadám posvěceným ústavou, nikdy nepovede válku s dobyvatelskými cíli a nepoužije své síly proti svobodě žád-

ného lidu, chopí se zbraně pouze na obranu své volnosti a své nezávislosti, že válka, kterou je nucen vést, není válkou národa proti jinému národu, nýbrž spravedlivou obranou svobodného lidu proti nespravedlivé agresi ze strany jednoho krále; a poté, co posoudilo králův formální návrh a usneslo se na naléhavosti věci, vyhlašuje válku králi uherskému a českému."

Rezoluce byla přijata 743 hlasy proti 7.

Válka byla vyhlášena „králi uherskému a českému", neboť tato formulace přihlížela k tomu, že nový habsburský panovník František dosud nebyl korunován císařem římským, a shromáždění tím zároveň dávalo na vědomí, že nehodlá vést válku se všemi německými státy Svaté říše římské, nýbrž pouze s rakouským panovníkem.

Francouzská veřejnost očekávala konflikt již dlouho a zprávu o vyhlášení války přijala s klidem. Málokdo si uvědomoval nebo připouštěl, že armáda není na válku ani zdaleka připravena.

Všichni historikové 20. století bez rozdílu politických názorů připsali odpovědnost za válku s Rakouskem a Pruskem v roce 1792 téměř výhradně girondistům, avšak věc není tak jednoznačná a odpovědnost je nepochybně nutno rozložit na více subjektů a faktorů. V úvahu je nutno vzít výše popsaný postoj Ludvíka XVI. a vlažnost odporu k válce v jiných politických stranách či frakcích: dvojznačnou pozici dosud oslavovaného hrdiny revoluce La Fayetta a jeho stoupenců i váhavost stoupenců konstituční monarchie – feuillantů na pravici. Radikální levice byla názorově rozdělena: část jakobínů vedená Jacquesem Pierrem Brissotem byla pro válku, která měla exportovat revoluci, zároveň pomoci vyřešit ekonomické problémy a odhalit zrádné pikle královských manželů.

Robespierre byl zpočátku rovněž pro válku, ale pak si to rozmyslel, neboť válka podle něho představovala vážnou hrozbu pro lidská práva a občanské svobody a byla vzhledem k ekonomickým problémům riskantní. Pochopil také, že král spekuluje na porážku, a obával se předem i toho, že v případě vítězství by některý z populárních generálů mohl zatoužit po vojenské diktatuře. Jakmile však byla válka vyhlášena, začal ji bezvýhradně podporovat a podílet se na jejím vedení. K válce se rovněž přiklánělo veřejné mínění ovlivněné mýtem „rakouského komplotu" a nenávistí k „Rakušance" na trůně, stejně jako přetrvávající protirakouské nálady v důsledku válek 18. století a nově i otevřené pobuřování a vyhrožování roajalistických emigrantů hned za hranicemi země. Klíčovou úlohu sehrála i rakouská diplomacie svými zastrašovacími proklamacemi, po nichž sice nenásledovaly činy, ale které bylo možno snadno vykládat a prezentovat jako vážné ohrožení revoluce. Nehledě na válkychtivou náladu a silácké řeči pruského krále,

Fridrich Vilém II.

disponujícího značnou vojenskou silou, s nímž jinak zdrženlivý Leopold II. nepřestával koordinovat své postoje. S nástupem Františka II. navíc veškerá rakouská zdrženlivost zmizela:

„Nastal čas postavit Francii před nutnost vykonat uložené nebo zahájit válku proti nám, nebo nám umožnit zahájit právem válku proti ní. Dal bych nicméně přednost tomu, aby se sama chopila iniciativy, aby tak mocnosti měly právo pokud možno dobýt území a oprávněně si je ponechat jako odškodnění za válečné výdaje…“

Toto manévrování a výhrůžky nakonec popuzovaly všechny vlastence a revolucionáře, kteří šmahem odmítali zahraniční vměšování do francouzských záležitostí a do nových způsobů, jimiž se tyto záležitosti řešily. Tehdy se také poprvé v článku Nicolase de Caritat, markýze de Condorcet v deníku *Chronique de Paris* objevil vzletný slogan: „Mír chýším, válku palácům.“

Odpovědnost za vyhlášení války tedy nenesla pouhá jedna skupina revolučních poslanců…

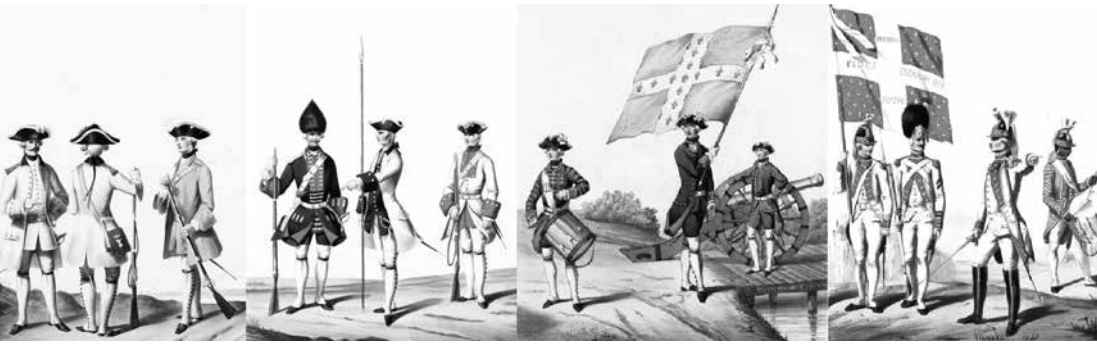
František II. – nástupce Leopolda II., rozhodný nepřítel Francouzské republiky.

Pokud šlo o spoluodpovědnost evropských monarchií, ty zjistily, že nová Francie – i když neopustila zásadu mírumilovnosti z roku 1790 – se především vystoupením proti svému králi a proti své aristokracii dostala do konfliktu s tradičním feudálním právem. Samotná existence revoluce, natož její krajní levicí otevřeně deklarovaný záměr „otřást trůnem pod všemi tyrany", který by mohl inspirovat k povstáním i poddané absolutistických panovníků, se tak pro evropské monarchie staly strašidlem, které nedokázaly a vlastně ani nemohly zažehnat mírovou cestou: diplomatické řešení po sesazení Ludvíka XVI. oboustranně nepřipadalo v úvahu, takže se rozhodly reagovat válkou.

ARMÁDY ZNEPŘÁTELENÝCH MONARCHIÍ

Francouzská armáda se v posledních letech monarchie a při vypuknutí revoluce skládala z:

- královských gard (Maison militaire du Roi), zahrnujících královskou tělesnou stráž (Gardes du Corps = 4 kompanie) a další palácové stráže a osobní gardy mužských příslušníků královské rodiny, v celkovém počtu 10 000 mužů, z toho 3500 mužů jezdectva – tyto počty byly z úsporných důvodů těsně před revolucí sníženy;
- 104 regimentů řadové pěchoty (z toho 23 cizineckých = 11 švýcarských, 8 německých, 3 irské, 1 lutyšský); od roku 1776 se každý regiment skládal ze 2 batalionů čítajících 4 kompanie fyzilírů a 1 kompanii granátníků (1. batalion), resp. myslivců (2. batalion); kompanii tvořilo 65 fyzilírů se 4 důstojníky, resp. 52 granátníků či myslivců se 3 důstojníky. Regiment byl přitom jednotkou organizační a správní, v boji byl taktickou jednotkou batalion;
- 12 batalionů lehké pěchoty;
- 13 regimentů teritoriálního vojska (milice – zůstávaly v posádkách ve svých provinciích a v případě války se jimi doplňovaly ztráty);
- 25 regimentů řadového jezdectva, od roku 1788 tvořily každý regiment 3 eskadrony o 150 mužích, celkem spolu s důstojníky a dalšími příslušníky dosahoval početní stav regimentu 516 mužů (z toho 24 pěších). Armáda monarchie v 18. století neměla kyrysníky (kromě jediného regimentu, jemuž byl ponechán alespoň plastron = přední kyrys) – ti zmizeli koncem 17. stol. a byli oficiálně obnoveni až v roce 1801;
- 18 regimentů dragounů;
- 6 regimentů husarů;

Francouzská armáda druhé poloviny 18. století.

- 12 regimentů jízdních myslivců;
- královského dělostřeleckého sboru = 7 dělostřeleckých regimentů + 6 kompanií minérů + 9 kompanií dělníků a řemeslníků rozmístěných v arzenálech a na stavbách;
- královského ženijního sboru;
- sboru pobřežního dělostřelectva;
- 33 kompanií vojenských soudů – jakési vojenské, soudní a pořádkové policie, které netvořily součást řadové armády, ale přesto podléhaly státnímu tajemníkovi pro válku;
- kompanií přidělených invalidovně, vojenským školám, hřebčincům apod.;
- koloniálních jednotek podléhajících státnímu tajemníkovi pro námořnictvo.

Králi byl ve vojenských záležitostech k ruce státní tajemník pro válku a zároveň předseda 11členné válečné rady jako poradního orgánu ministra války, zaměřené hlavně na organizaci a interní záležitosti armády. Vlastní velení tvořila generalita složená z:

- 11 maršálů (maréchal de France, což nebyla hodnost, nýbrž čestný titul, který v principu obdržel generál, který samostatně svedl vítěznou bitvu nebo samostatně vedl úspěšné tažení; v roce 1791 stanoven maximální počet 6);
- 196 generál-poručíků (což je až moderní termín pro lieutenant général, který znamenal původně „zástupce vrchního velitele“);
- 770 polních maršálků (maréchal de camp, tj. ekvivalent dnešního generálmajora);
- 113 brigadýrů pěchoty (brigadier des armées, hodnost mezi plukovníkem a polním maršálkem, dnes brigádní generál);
- 17 brigadýrů řadového jezdectva;
- neznámého počtu brigadýrů husarů, dragounů a jízdních myslivců.

Tabulkově měla mít tato armáda v době mírového stavu 305 156 mužů (1787), válečného stavu 332 333 mužů a maximálního válečného stavu 359 567 mužů. Někteří historikové hovoří o teoretickém počtu „jen“ 303 000 mužů, ovšem skutečnost v roce 1791 činila pouhých cca 205 000 mužů (160 000 pěších, 35 000 jezdců, 10 000 dělostřelců), z toho sotva 155 000 použitelných v boji.

Tato armáda pohltila každoročně 124 650 000 livrů (1784) z celkových 600 milionů státních výdajů – z těchto 124 milionů se více než 46 milionů utratilo na apanáže a benefity důstojníků, jichž bylo celkem 36 000,

kdežto na všechny prosté vojáky, poddůstojníky, výzbroj a výstroj, vojenský materiál a infrastrukturu vyšlo malinko přes 44 milionů! Je zbytečné dodávat, že drtivou většinu důstojnického sboru tvořili šlechtici, ani mezi nimi však nepanovala rovnost. Vyšší posty byly vyhrazeny staré a vysoké šlechtě, drobný nebo čerstvě nobilitovaný šlechtic to mohl dotáhnout nejvýše na kapitána. Propastně rozdílné byly i důstojnické platy: podporučík 540 livrů ročně, maršál bohatě přes 100 000… Prostý voják přitom musel vyžít za pět až šest sous denně, tj. něco mezi 90 a 100 livry ročně.

Na detailní popis uniforem, výzbroje a taktiky zde není místo, pouze tolik, že se nijak nelišily od ostatních evropských armád. Standardní zbraní byla pěchotní křesadlová puška s tulejovým bodákem, dnes označovaná jako vzor 1777, a její kratší modifikace pro jezdectvo, které bylo vyzbrojeno i párem pistolí a hlavně šavlí: řadové jezdectvo a dragouni měli šavli rovnou – palaš, lehké jezdectvo zakřivenou. Puška vz. 1777 vážila 4,6 kg, byla dlouhá 153 cm a ráži měla 17,5 mm, maximální dostřel 1000 m, užitečný dostřel 250 m – na tuto vzdálenost střela pronikla 4,6 cm do jedlového dřeva. Puška měla pouze mušku, hledí suploval střelcův palec objímající krček pažby: na 50 m se střílelo přes mušku průhledově zarovnanou s hlavní do jedné roviny, na 100 m s muškou nad palcem položeným napříč hlavně, na 200 m s muškou nad špičkou vztyčeného palce. Obvyklá rychlost střelby byla 3 rány za 4 minuty, na opasku nesl voják dřevěnou patrontašku pro 20 nábojů (kule zabalená do papíru spolu s odměřenou dávkou prachu). Tulejový bodák měl čepel 38 cm dlouhou.

Ani oblečení a výstroj se nelišily od ostatních armád, základní barvou uniforem (kabátců i kalhot a kamaší) řadové pěchoty byla bílá s rovněž bílým řemením a regimenty se od sebe odlišovaly jako všude jinde barvou límců, lemů a klop kabátců. Standardní pokrývkou hlavy pěchoty byl černý třírohý klobouk, lehká pěchota – myslivci nosila koženou přilbu s hřebenem (kašket). Důstojnické a zvláště generálské kabátce, a to nejen ve francouzské, nýbrž ve všech tehdejších evropských armádách, se od mužstva lišily bohatostí lemování a vyšívání, charakteristickým atributem důstojníka pěchoty byl téměř všude i sponton – krátká listová čepel s postranními výběžky na ratišti, obdoba partyzány, určený však nikoli k boji, nýbrž k odměřování a udržování linií, odstupů a formací, i obecně jako řadovými vojáky dobře viditelný atribut nadřízenosti a velitelské pravomoci. Již v počátcích revoluce však byl opuštěn a z výzbroje vyřazen jednak jakožto viditelné označení aristokrata, jednak při níže uvedeném opuštění lineární taktiky zcela zbytečný. Kabátce královské gardy a řadového jezdectva byly převážně modré s červenými límci, manžetami a revéry, a jinak u ostatních

druhů vojsk panovala tehdejší všeobecně rozšířená pestrost uniforem. Námořnická uniforma byla standardně modro-červená.

Za zmínku stojí francouzské vyspělé dělostřelectvo – špičkový dělostřelecký park se schopnými kádry i teoreticky propracované použití dělostřelectva, vzešlé z reforem Jean-Baptisty Vaquetta de Gribeauval a navazujícího teoretického díla Jeana du Teil de Beaumont. Gribeauval zracionalizoval a sjednotil polní dělostřelectvo, odlehčením materiálu i zdokonalením přepravy a manipulace (zapřažením koní do páru místo za sebou a zavedením tažných lan) zvýšil jeho pohyblivost a zavedl zaměnitelnost součástí. Polní dělostřelectvo tvořila zjednodušená jednotná děla ráží 4, 8 a 12 liber (podle váhy nabíjené plné železné koule, 1 libra = 0,45 kg), k nimž Gribeauval zavedl i nastavitelné hledí pro střelbu dále než na zřetelně viditelné cíle a zvláštní nástroj pro kontrolu průměru a opotřebení vývrtu hlavní v poli. Dále normalizoval celou výrobu děl i pěchotních zbraní zavedením striktního systému rozměrů, výrobních tolerancí a šablon pro kontrolu kvality a přejímku. Reorganizoval a zdokonalil rovněž organizaci a výcvik dělostřelců, obsluh děl a velitelů, propočetl i teoretické počty děl v armádě. Zvýšil tak všestranně účinnost francouzského dělostřelectva, takže celkově získalo převahu nad dělostřelectvem ostatních armád.

Pro srovnání výkonnostní parametry polních děl hlavních evropských mocností – první číslo udává v metrech účinný dostřel, druhé maximální dostřel při náměru 1°:

ráže děla	Francie	Rakousko	Prusko	Rusko
3 libry	–	700/1500	600/1500	650/1700
4 libry	757/1550	–	–	–
6 liber	–	700/1700	820/1550	800/1800
8 liber	925/1850	–	–	–
12 liber	1025/2300	700/1900	900/2000	800/2000

Celá armáda byla jako všechny tehdejší armády žoldnéřská, vstupovalo se do ní dobrovolně nebo známými verbířskými metodami, což však nedostačovalo potřebám a což tedy vysvětluje i relativně vysoký počet cizinců

ve francouzské armádě. Jen o odvedení k teritoriálním regimentům se losovalo, což bylo mezi lidem značně nepopulární kvůli četným osvobozením od losování nebo možnosti koupit za sebe náhradníka. Tyto odvody losem tak postihovaly jen nejchudší vrstvy, což ohrožovalo zejména zemědělskou produkci a nejpotřebnějším rodinám bralo živitele.

Všechny regimenty pěchoty, jezdectva a dělostřelectva byly pojmenovány podle svých titulárních plukovníků, tj. majitelů, nebo podle provincie, v níž byly posádkou nebo z ní pocházely. Nařízením z 1. 1. 1791 o reorganizaci armády byly tyto názvy zrušeny a nahrazeny pořadovým číslem a celá armáda byla reorganizována a doplněna začleněním zrušených královských gard do pravidelného vojska, jakož i vytvořením několika nových regimentů a batalionů. Současně byly zrušeny i kompanie vojenských soudů, které byly reorganizovány pod obnoveným názvem gendarmerie – žandarmerie čili četnictvo.

Jestliže předrevoluční Francie měla i vynikajícího teoretika taktiky v osobě nedoceněného generála hraběte Jacquese Antoina Hippolyta de Guibert, chyběli jí alespoň trochu schopní stratégové a o štábní práci se dalo těžko mluvit. Jediný schopný francouzský vojevůdce 18. století maršál Maurice de Saxe zemřel již roku 1750, a navíc byl dnešní terminologií imigrant…

Výzbroj, materiál a celková organizace této armády byly tedy vcelku značně na úrovni, ale jak výše naznačeno, trpěla i nedostatky vyplývajícími z jejího tehdy obecně rozšířeného charakteru žoldnéřské armády a ze sociální skladby obyvatelstva. Morálka ani zdaleka nebyla jednotná, mužstvo nijak neoplývalo nadšením, bylo však disciplinované a dobře vycvičené. Jestliže vyšší velitelský sbor byl vcelku nepříliš schopný, nižší velení bylo naopak spolehlivé a kompetentní.

V armádě monarchie byla rovněž zavedena disciplína podle pruského vzoru, byly hojně užívány fyzické tresty, brutalita velitelů a šikana byly spíše pravidlem než výjimkou a důstojník byl i v míru pánem nad životem a smrtí vojáka. Toto zacházení naladilo ihned na začátku revoluce takřka veškeré mužstvo proti monarchii, stejně jako se na stranu revoluce postavila většina nižších důstojníků dosud bez vyhlídky na povýšení, zatímco vyšší důstojníci houfně opouštěli armádu – dobrovolně i nedobrovolně, z toho cca 50 % z politických důvodů. K červnu 1791 tak odešlo 2900 důstojníků, v dubnu 1792 dalších 3800 a několik stovek i vzápětí po vyhlášení války. Odcházeli průběžně i dále, až nakonec v srpnu 1792 chybělo 72 % důstojnického sboru, z toho dvě třetiny emigrovaly a přešly k nepříteli. Velení se tak zcela rozložilo.

Vedle trestů samozřejmě existovala naopak vyznamenání, oproti naší době však daleko méně početná. Mužstvu a poddůstojníkům byl udělován tzv. Medailon dvou mečů, zvaný někdy též Veteránský medailon. Byl ustaven v roce 1771, tvořily jej dva zkřížené meče svázané stuhou, zpočátku dracounové vyšité na levé straně kabátce ve výši třetí knoflíkové dírky, později tatáž insignie kovová připínací. Medailon byl udělován jednoduchý za 24 let služby, zdvojený za 48 let služby a trojitý za 72 let služby (ten však byl za celou dobu udělen jen jedinému veteránovi).

Důstojníci mohli obdržet prestižní Řád svatého Ludvíka, založený Ludvíkem XIV. za službu 10 let v důstojnické hodnosti, přičemž udělení řádu nebylo na rozdíl od ostatních řádů vázáno na šlechtictví, bylo však vázáno na římskokatolickou víru. Řád měl tři stupně – rytíř, komtur/komandér a velkokříž. Základ insignie tvořil „maltézský" kříž se zlatými kuličkami na hrotech, jehož ramena se střídala se zlatými liliemi, uprostřed velký oválný medailon se stojícím králem Ludvíkem IX. Svatým.

Pro četné důstojníky protestantského vyznání (Němci, Švýcaři) zřídil Ludvík XV. medaili Za vojenské zásluhy, udělovanou však až za nejméně 18 let služby v důstojnické hodnosti.

Převládajícím postojem revolucionářů i lidu k celé armádě přitom byla nedůvěra – viděli v ní obecně nástroj despotismu a levicová propaganda záhy zcela rozvrátila disciplínu agitací k insubordinaci jakožto vrcholnému projevu svobody a ke sdružování vojáků v politických klubech. Docházelo k dezercím i celých regimentů a ke vzpourám. V říjnu 1791 takto chybělo cca 30 000 mužů a posléze se celkový počet armády snížil až na cca 80 000 mužů! Životní podmínky vojáků se však v té době zlepšily, hned v roce 1789 byl například zrušen trest smrti v armádě.

Odchody a emigrace vyšších důstojníků paradoxně armádě svým způsobem do budoucna prospěly, neboť ji zbavily mnoha zkostnatělých velitelů. Okamžitá kvalitní náhrada za ně ovšem nebyla – na jejich místa nastupovali jednak dosavadní řadoví poddůstojníci, sice zkušení vojáci, avšak bez patřičného vzdělání a velitelské průpravy, jednak nově nastoupivší poddůstojníci a důstojníci Národní gardy, pouze s elementárním výcvikem, ale zapálení vlastenci, navíc povzbuzení možností kariérního postupu. Zdaleka ne všichni se na svých místech osvědčovali, neboť samotné vlastenectví a revoluční elán (který mnohdy přecházel do pusté demagogie) bez výcviku a teoretické přípravy nemohly stačit v boji s profesionálními armádami. Národní shromáždění se totiž dopustilo vážné chyby, když rozpustilo stávající teritoriální vojska, která byla alespoň částečně vycvičená a z nichž mohly celé regimenty rovnou

nastupovat k bojovým jednotkám, a nahradilo je povoláváním čerstvých dobrovolníků z civilu.

Současně v červnu až srpnu 1791 vydalo instrukce k zahájení výcviku 300 000 mužů občanské Národní gardy jako armádní zálohy, avšak v praxi nešlo do důsledků – zanedbalo faktické sestavování batalionů, spokojilo se mnohdy s pouhou tvorbou jejich seznamů, zanedbalo jejich jednotnou výstroj i výzbroj a neposílalo je cvičit k řadovým regimentům, kde jedině se během půl roku mohly něco pořádného naučit. Národní garda, vytvářená spontánně od prvních revolučních dnů, byla totiž určena hlavně k udržování pořádku a bezpečnosti ve své obci či ve svém městě a okrese nebo městském obvodu. V průběhu roku 1792 se cele přidala k revoluci a pro radikální revolucionáře byla jakousi silou vyvažující pravidelnou dosud královskou armádu.

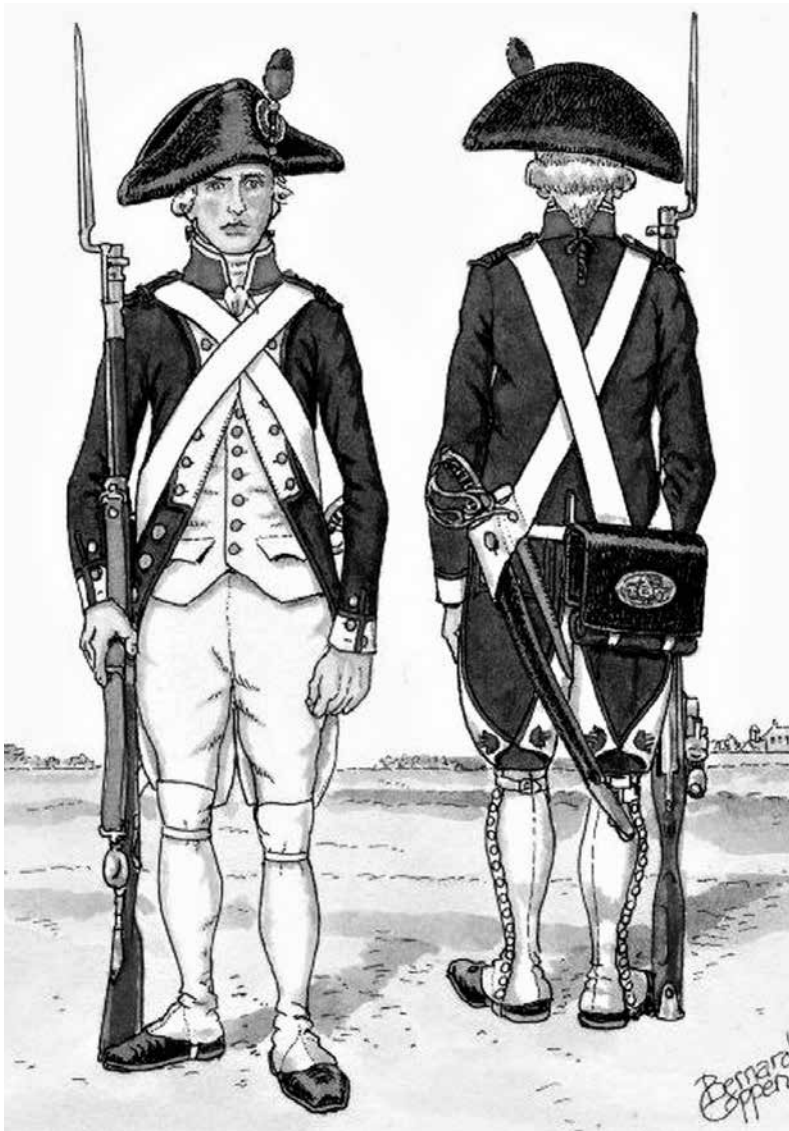
Do roku 1791 neměla žádnou pevnou koncepci a doktrínu. Zákonodárné shromáždění ji upravilo dekretem 14. 10. 1791, schváleným králem. Služba v Národní gardě byla podle něho privilegiem a zároveň povinností.

Každá obec vedla povinně seznam bojeschopných mužů, přičemž v Národní gardě směli sloužit jen tzv. aktivní občané, tj. s volebním právem a stálým bydlištěm v místě po dobu nejméně jednoho roku. Ostatní, pokud byli „dobře smýšlející", mohli být nadále vedeni v seznamech kandidátů na službu – kdo v nich zapsán nebyl, pozbýval občanských práv.

Na venkově se organizovala podle okresů (nikoli podle obcí), ve větších městech podle volebních obvodů či okrsků, základní jednotkou byla kompanie v rámci příslušného okresu/obvodu, nejvyšší jednotkou byla okresní legie, celostátní velení neexistovalo, Národní garda nepodléhala ani králi. Gardisté si mezi sebou volili své důstojníky až na úroveň okresu, pouze však na jeden rok. Takto volení důstojníci si však v duchu občanské rovnosti nesměli uposlechnutí rozkazu vynucovat, ovšem neuposlechnutí rozkazu či jiný přestupek nebo nekázeň byly trestány jednotýdenním vězením, opakovaná neuposlechnutí vyloučením z gardy a poplatkem za zajištění náhradníka…

Uniformu Národní gardy tvořil modrý kabátec s červeným límcem a manžetami, bílé kalhoty a černý třírohý klobouk, výstroj a výzbroj byla jinak totožná s pravidelnou armádou, Národní garda měla i děla a vlastní výcvikovou příručku.

Úkolem Národních gard bylo od počátku dbát na dodržování pořádku a zákonů – mohly rozhánět protestní akce a zatýkat a předávat spravedlnosti narušitele zákona, za určitých podmínek i za použití zbraní. Postupně se podle jakobínských politických koncepcí národní gardisté stávali i ob-

Vojáci francouzské Národní gardy.

čany-vojáky, či spíše vojáky nového typu, novými obránci národa a jeho nových politických institucí, a vůči Evropě varováním, že jakýkoli ozbrojený intervent by narazil na celý ozbrojený národ…

Existovala však i opatření omezující, odrážející skrytou nedůvěru zákonodárců k ozbrojeným občanům: velitelé neměli kromě každodenní služby žádnou rozhodovací pravomoc a v míru směli jednat a zasahovat jen na zvláštní příkaz v situacích, na něž nestačila policie nebo armáda, bez rozkazu nesměli své jednotky svolávat, bylo zakázáno chodit na volební a politická shromáždění se zbraní.

Služba v Národní gardě jakožto povinná představovala tíživé břemeno zvláště pro nejméně majetné občany, které připravovala o čas nezbytný k zajištění obživy, jelikož majetnější občané se mohli z činné služby vykoupit.

Pokud byla Národní garda povolána v potřebném počtu jako posila pravidelné armády, jejím jednotkám měli velet armádní důstojníci. I když generálové byli oprávněni vyžadovat bojovou součinnost Národní gardy z obcí, které se přechodně nacházely v zóně jejich velitelské pravomoci, rozumní vojenští činitelé její bojové nasazení proti vnějšímu nepříteli ani nedoporučovali. Vlivem nesourodosti sociální skladby a poloamatérského systému velení a výcviku zaostávaly Národní gardy jakožto poloviční civilisté za bojovými kvalitami a morálkou pravidelné armády, i když obrana jejich domovů pro ně byla nepochybnou silnou motivací, kterou ovšem ztrácely právě při nasazení mimo domovskou obec. V boji proti vnitřním nepřátelům však byly v celku účinnou silou.

Uvedený útržkovitý a nutně povrchní nástin stavu francouzské armády platí pochopitelně jen pro zárodečné a počáteční období revolučních válek – období horečného hledání a improvizací. Národní shromáždění totiž v té době mimo jiné ještě nevyřešilo zásadní vnitropolitickou otázku, o níž debatovalo již druhým rokem, jejíž vrcholnou důležitost si uvědomovalo a kterou si klade každý nemonarchický režim: jak sladit povinnost obrany země s občanskými svobodami a rozhodnout, koho a z jakého titulu může/ /musí stát povolat do zbraně. Pro odpůrce již tehdy navrhované všeobecné branné povinnosti byla povinná vojenská služba vrcholem despotismu a absolutní negací svobody, kdežto její zastánci argumentovali, že hájit vlast je přímo povinností každého občana a že svoboda není otázkou řešitelnou pouze v rovině jedince, nýbrž politickým problémem úzce spojeným s existencí nové, dostatečně silné veřejné moci.

Na nepřátelské straně se žádné podobné debaty nevedly.

Pruská armáda po smrti Fridricha II. (1786) byla současníky považována za nejlepší v Evropě. Král jako jediný vojevůdce ve své době zvyšoval její bojeschopnost četnými a nebývale rozsáhlými vojenskými cvičeními v době míru. Tyto manévry, věrně simulující skutečné polní podmínky čili

boj dvou nepřátelských vojsk, byly určeny spíše k výcviku vyššího velitelského sboru než mužstva (které stačilo podrobit níže uvedenému elementárnímu drilu): v reálných podmínkách tažení je učily kalkulovat vzdálenosti a potřebné časy, zkoušely se při nich veškeré nejvýhodnější možnosti a podoby útoku i obrany všech zbraní i kombinace rozsáhlých pohybů a výběr krytých pozic k obraně i manévrů za účelem zaskočení nepřítele…

Pro důstojníky bylo v Berlíně rovněž zřízeno vojenské kolegium – jakýsi důstojnický klub či kroužek, do něhož byli vpouštěni ti nejvzdělanější a osvědčení jedinci, v jehož knihovně se nacházela vojensko-teoretická díla ve všech jazycích: členové kolegia tato díla studovali, komentovali je, diskutovali spolu o jejich obsahu a byli odměňováni za přínosné názory a nápady.

V armádě však vládl železný a zkostnatělý systém povyšování na uvolněné místo podle délky služebních let, takže nebyli povyšováni ani zdaleka ti nejschopnější. Důstojnické posty byly zároveň vyhrazeny jako téměř všude jinde šlechtě – zde ani osvícený Fridrich nedělal výjimky. Vojenský teoretik a historik Antoine-Henri Jomini k pruskému aristokratickému důstojnickému sboru však později poznamenal: „… ovšem kdo si před jméno připsal šlechtické von, nebyl povinen prokazovat čtyři generace urozených předků, a já osobně jsem znal nejednoho pruského důstojníka, který by byl ve velkých rozpacích, kdyby měl prokázat jednu jedinou."

Dále přežíval i systém kupování hodností a celých regimentů, takže povyšování se dosahovalo těžko, každé povýšení musel navíc schválit soukromý majitel regimentu a velitelský sbor tak stárl. Výjimku tvořily jen tzv. technické zbraně, hlavně dělostřelectvo, neboť podléhaly přímo králi, vyžadovaly solidní technické a matematické znalosti, a jelikož dělostřelectvo bojovalo na dálku a ženisté prakticky vůbec ne, neskýtaly příliš možností k odměňování a vyznamenání za hrdinství. Šlechta tudíž službou u dělostřelectva a ženistů pohrdala a vyhýbala se jí, takže v nich na důstojnických postech sloužili hlavně neurození nebo drobná šlechta.

Pruskou armádu řídila válečná rada (Kriegsoberkollegium), teoreticky na čele s králem. Měla na starosti vše kromě plánování operací, které si pro sebe vyhradil král, a po Fridrichově smrti se stala brzdou vývoje.

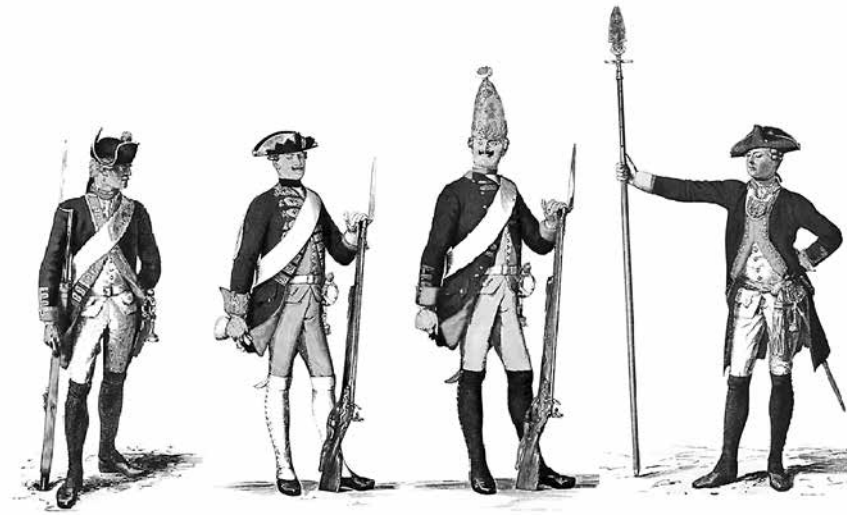
Pruská armáda bojovala lineární taktikou, typickou pro celé 18. století, jejímž mistrem Fridrich II. bezesporu byl. Poskytovala nejlepší podmínky pro palbu salvou, jednotky seřazené do lineární formace však byly málo pohyblivé a zranitelné útoky jízdy. Vojsko se před bitvou rozvinulo do dvou až tří sledů, z nichž každý se skládal ze tří až šesti řad. Nejčastěji měl sled tři řady, které byly od sebe vzdálené asi půl metru, vojáci v nich stáli těsně vedle sebe, ale jen natolik, aby měli dostatek místa na nabíjení zbraně.

Nejsouvislejší byl první sled, zatímco další měly zaplnit mezery, vysunout se na křídla nebo chránit týl. Vzdálenost mezi jednotlivými sledy činila 150 až 300 kroků. V centru bojové sestavy byla pěchota, na křídlech jízda. Boj se začínal zpravidla dělostřeleckou přípravou. Pěchota postupovala v dlouhých řadách rovnoměrným krokem proti nepříteli. Když se dostala na účinný dostřel, na povel spustily palbu celé bataliony nebo kompanie – nejdříve střílely liché kompanie, potom je na rozkaz vystřídaly sudé kompanie a vše se opakovalo. Takto se palba prolínala podél celé útočné linie. Pěší bataliony při útoku stále vyrovnávaly řady a udržovaly krok, voják nesměl postup narušit, ani když se mu pod nohy přikutálel granát. Tato strnulost sice umožňovala zachovat bojovou sestavu, zpomalovala však její pohyb a vázala ji na rovný nečlenitý terén. Když se pěchota přiblížila k nepříteli, podnikla bodákový útok. K němu však docházelo zřídka, neboť bránící se strana často zvolila raději ústup, protože boj zblízka měl za následek velké ztráty, které představovaly ekonomickou zátěž. I když rozpadlá linie vystavovala dotyčnou poraženou armádu zkáze, vítězná pěchota obvykle nepřítele nepronásledovala a nedorazila ho, protože by tím rovněž narušila vlastní sestavu a vystavila by se protiútoku protivníkovy jízdy (a velitelé se obávali dezercí). Boj tedy na rozdíl od minulosti rozhodla účinnost a síla palby, nikoli boj zblízka.

Aplikace lineární taktiky vyžadovala dokonalou koordinaci a především dlouhý výcvik jednotlivých vojáků. O pověstném fridrichovském drilu není třeba se rozepisovat: každá bojová činnost vojáka byla rozfázována do jednotlivých základních pohybů, dbalo se na strojové provádění povelů, disciplína a poslušnost byly absolutním a tvrdě vynucovaným imperativem – důsledkem byla slepá poslušnost v řadách, které nepropadaly panice ani v silné palbě. Tato železná kázeň dokázala otřást morálkou nepřítele, který byl zaskočen i uměním pruské pěchoty střílet za pochodu – rychlost pruské palby byla bezkonkurenční.

Odvodní systém se oproti minulosti a jiným monarchiím nijak neměnil, byl nadále směsí dobrovolnosti a verbířské zdatnosti. Země byla rozdělena na okresy, v nichž jednotlivé regimenty sídlily a z nichž se doplňovaly. Pruský systém popsal současník – francouzský markýz Honoré de Mirabeau (1788):

„Jakmile se narodí dítě mužského pohlaví, pastor, který je křtí, je povinen oznámit to rychtáři či jinému královskému úředníku a dítě je zapsáno do vojenského soupisu. Rodiče za ně odpovídají až do pohlavní dospělosti, která se v protestantském Německu shoduje s obřadem přijímání. Ihned po tomto obřadu skládá mladík vojenskou přísahu a od té chvíle je vojákem.

Pruská pěchota druhé poloviny 18. století.

Pokud opustí zemi, proviní se dezercí a je podle toho potrestán, ovšem mírněji; pokud se nevrátí, jeho majetek je zabaven ve prospěch pokladny válečných invalidů. Rodiče musí prokázat, že se na synově útěku nijak nepodíleli, pak je jim majetek ponechán až do konce jejich života a teprve tehdy je zabaven dědický podíl dezertéra. Velitelé regimentů čas od času provedou inspekci okresu a ověří počet mladých mužů v něm žijících, jejich věk, výšku a zdatnost. Dále každoročně s blížící se dobou vojenského cvičení objede okres některý vyšší důstojník a odvede muže, které potřebuje. Nepočíná si však přitom svévolně. Může vybírat muže pouze v přítomnosti zástupce veřejné správy, který mu zabrání odvést mladé muže, bez nichž se neobejde výroba nebo zemědělství, stejně jako syny vdov, ženaté, otce rodin atd…"

Pěchotu, oblečenou téměř výhradně do modrých kabátců, tvořilo:

- 55 regimentů po 3 batalionech = 1 granátnický a 2 mušketýrské, tj. střelecké; batalion se skládal ze 4 kompanií po 160 mužích (bez důstojníků);
- 21 batalionů lehké pěchoty čili fyzilírů.

Jezdectvo tvořilo:

- 1 regiment tělesné stráže po 3 eskadronách;
- 12 regimentů kyrysníků po 5 eskadronách;
- 2 regimenty dragounů po 10 eskadronách;
- 10 regimentů dragounů po 5 eskadronách;
- 10 regimentů husarů po 10 eskadronách.

Pěší granátníci se na první pohled lišili pokrývkou hlavy – koženou čepicí se zvýšeným plechovým zahroceným, reliéfně zdobeným předním štítem.

Uniformy jezdectva byly různobarevné: kyrysníci v bílém měli rovněž černé třírohé klobouky, ovšem vyložené železem, dragouni modří s přilbami z lakované kůže, husaři jako všude v Evropě v pestrých napodobeninách uherských uniforem.

Standardní výzbroj tvořila jako u všech tehdejších armád křesadlová pěchotní puška s bajonetem, těžké jezdectvo (kyrysníci a dragouni) mělo krátkou jezdeckou pušku, pár pistolí a těžkou rovnou šavli – palaš, lehké jezdectvo (husaři) mělo k puškám a pistolím šavli zakřivenou. Všechny tyto osobní zbraně měly téměř stejná technická data jako tytéž zbraně ostatních armád, přičemž např. pruský palaš byl o 8 cm delší než rakouský.

Dělostřelectvo i ženijní sbor byly na vysoké úrovni a dobře organizované, pruská armáda jako jedna z mála měla i jízdní dělostřelectvo.

Úkolem regimentového dělostřelectva byla palebná podpora pěchoty. Jelikož každý regiment měl pouze dvě děla, šlo spíše o morální podporu.

U pěšího dělostřelectva v síle čtyř regimentů po 10 kompaniích čili bateriích se každá baterie skládala z šesti dvanáctiliberek a dvou desetilibrových houfnic, které obsluhovalo celkem 101 mužů včetně čtyř důstojníků, osmi poddůstojníků, 25 mužů trénu a dvou tamborů. I toto dělostřelectvo však bylo přidělováno po částech vyšším svazkům jako palebná podpora, nebojovalo soustředěně a žádná dělostřelecká záloha neexistovala.

Úkolem jízdního dělostřelectva byla obdobně podpora jezdectva v přípravě útoku i v obraně, za tím účelem se střílelo hlavně kartáči. Celá obsluha a trén byly jízdní a určitou zvláštností bylo, že děla při útoku zaujímala postavení cca 50 metrů před jízdní sestavou, v obraně pak za prvním sledem.

Pruská armáda měla i 13 kompanií pevnostního dělostřelectva, rozmístěných v hlavních pevnostech.

Pruská pěchota celkem čítala odhadem 120 000 mužů, jezdectvo 35 000, dělostřelectvo 7000–8000 mužů (objevuje se i celkové číslo 193 000). Z toho téměř třetinu tvořili cizinci z jiných německých států, neboť schopní pruští verbíři putovali a rekrutovali po celé říši i po Holštýnsku.

Tuto armádu muselo živit pouhých 6–7 milionů obyvatel! Na udržování armády a na službě státu se musely podílet všechny složky společnosti: šlechta vojsku velela, buržoazie ho živila, rolnictvo ho tvořilo, takže podle ministra Friedricha von Schröttera „Prusko nebylo zemí, která má armádu, nýbrž armádou, která má zemi." Aby Fridrich II. snížil zátěž obyvatelstva na udržování této relativně obrovské armády, udílel vojákům v mírové době

množství dlouhých dovolených, aby se mohli věnovat řemeslu nebo zemědělství, a udržoval pouze minimální mírové početní stavy vojska.

Pruskou generalitu v roce 1790 tvořili:
- 1 feldmaršál;
- 3 generálové pěchoty;
- 16 generálporučíků pěchoty;
- 41 generálmajorů pěchoty;
- 7 generálporučíků jezdectva;
- 27 generálmajorů jezdectva.

Pruská armáda však po Fridrichově smrti jako celek ustrnula ve vývoji, mnozí její nejlepší muži padli v sedmileté válce nebo odešli do starobního důchodu. Průměrný věk generálů dosahoval 65 až 70 let, žili ze své někdejší slávy, považovali se za neporazitelné a odmítali se zabývat jakýmikoli novějšími trendy, například porážkami, které utrpěla lineární taktika za oceánem ve válce za americkou nezávislost. Kromě toho Fridrichovy teorie zčásti nepochopili, když chtěli na bojišti aplikovat výhradně jeho matematické modely: zatímco Fridrich je aplikoval, aby obchvátil a rozdrtil nepřítele dříve, než zaujme pozice, tito jeho následovníci čekali, až nepřítel pozice zaujme a pak teprve začínali manévrovat po Fridrichově vzoru. Jeho agresivita (viz třeba jeho směrnici, že velitel, který bude napaden dříve, než sám zaútočí, bude degradován) se tak z pruské taktiky a strategie postupně vytratila.

Rakouská armáda se v celku neřídila pruským vzorem. Po ostudných porážkách ve 40. letech a v sedmileté válce získala zpět trochu sebedůvěry pozdějšími občasnými vítězstvími a čerstvým vítězstvím nad Turky pod slavným Laudonem.

Systém odvodů se ovšem od pruské ani jiné armády nijak nelišil. V mírových dobách se zakládal na postačujícím náboru dobrovolníků, v čase války se odváděli všichni potřební muži bez ohledu na hospodářskou činnost a rodinný stav, přičemž každá provincie či každý kraj doplňovaly zvlášť určený konkrétní regiment. Všechny regimenty měly jako leckde jinde i své titulární majitele, podle nichž se nazývaly. Provincie sousedící s tradičně nepřátelským Tureckem byly organizovány zcela vojensky – podobně jako v Prusku tam byl každý mužský obyvatel vojákem prakticky již od dětství. Jelikož se tamní muži museli po celý život bránit tureckým nájezdům, hodili se hlavně ke službě u lehké pěchoty – hraničářů a u lehkého jezdectva.

Hodnostmi rakouské generality byly:
- polní maršál (Feldmarschall);
- polní zbrojmistr (Feldzeugmeister), což byl původně velitel dělostřelectva, později hodnost; i pro generály pěchoty; jeho ekvivalentem byl generál jezdectva – (General der Kavallerie);
- polní podmaršálek (Feldmarschallleutnant);
- generálmajor (Generalmajor).

V roce 1792 sloužilo v rakouské armádě 13 polních maršálů a dohromady 343 generálů.

Císařská armáda odedávna ochotně přijímala všechny cizince, kteří přicházeli nabídnout Habsburkům své služby, ať z náboženského, nebo politického přesvědčení, nebo v touze po vojenské kariéře, jíž nemohli ve své zemi dosáhnout pro svůj nízký původ. Do rakouské armády tak vstupovali zejména četní Italové a Němci ze zemí Svaté říše římské, nepodléhajících přímé pravomoci Vídně. Objevovali se dokonce Irové, přičemž soustavněji přicházel nezanedbatelný počet frankofonních cizinců: nejen Francouzů, ale i Lotrinců, obyvatel tzv. Burgundského kraje a Valonů. V rakouské armádě tak sloužily celé cizinecké jednotky – po roce 1791 dokonce celý dobrovolnický francouzský emigrantský sbor.

V rakouské armádě se postupovalo a povyšovalo v zásadě podle služebních let, a i když vysoké hodnosti a posty byly přednostně vyhrazeny šlechtě, šlechtictví nakonec nebylo nezbytnou podmínkou služebního postupu – hodnosti polního podmaršála tak dosáhlo i několik původně neurozených a někteří příslušníci chudé a nízké šlechty to dotáhli až na polního maršála (např. Andrej/Andreas Hadik nebo Ernst G. Laudon). Nobilitaci, resp. vyšší šlechtické tituly získali právě svými vojenskými zásluhami, přičemž nejvyšších hodností mohli dosáhnout i cizinci – za všechny např. Livonec polní maršál Ernst Gideon Laudon a později Lucemburčan polní zbrojmistr Maximilien de Baillet de Latour.

Velení armády čili generální štáb bylo celkově vzdělané a nechyběli v něm talentovaní generálové, současníci mu však vytýkali na jedné straně neurčitost strategických koncepcí a na druhé straně značné pedantství, pomalé rozhodování a snahu redukovat válku na množství předem propočítaných kombinací a předepisovat do detailu jednání důstojníků v jakékoli situaci. Zároveň byli ve vysokém velení zastánci obezřetného až pasivního, ne-li přímo pozičního vedení války, jímž se v předchozích letech vyznačoval zejména maršál Leopold Daun, takže jinak vyspělá rakouská armáda by měla problémy s nepřítelem, který by zastával a re-

zolutně uplatňoval ofenzivní koncepce (což se také později zřetelně ukázalo).

Rakouskou pěchotu v předvečer revolučních válek tvořilo v základě:
- 41 regimentů tzv. německé pěchoty po 3 batalionech (rekrutovaných v zemích Svaté říše římské národa německého a dědičných rakouských zemích včetně italských a nizozemských habsburských držav);
- 11 regimentů uherské pěchoty po 2 nebo 3 batalionech (rekrutovaných v Uherském království včetně Sedmihradska);
- 22 hraničářských regimentů po 2 nebo 3 batalionech;
- 5 valonských regimentů po 3 batalionech;
- 2 italské regimenty po 3 batalionech.

Jezdectvo tvořilo:
- 11 regimentů kyrysníků = težkého jezdectva po 6 eskadronách;
- 7 dragounských regimentů po 6 eskadronách = rovněž součást těžkého jezdectva;
- 6 švališérských regimentů po 6 eskadronách = lehké jezdectvo (z francouzského chevau-léger);
- 9 husarských regimentů po 8 eskadronách;
- 1 hulánský regiment o 8 eskadronách.

Složení rakouské armády bylo jinak velmi pestré, kromě shora uvedených základních pěších a jezdeckých formací v ní, resp. vedle ní existovalo mnoho dalších ozbrojených složek, buď stálých, nebo účelově vytvářených pro dobu války a podléhajících armádnímu velení:
- stálé posádky čili garnizonní regimenty;
- štábní pěchota zřizovaná pro válečné účely;
- dělostřelectvo polní a posádkové – garnizonní;
- technická vojska: minéři, sapéři, inženýři, pontonýři, pionýři (ti byli zřizováni až pro dobu války). K technickým vojskům byl zařazen i hraničářský čajkistický batalion: původně šlo o zvláštní jednotku říčního loďstva (nazvanou podle typu lodí, které používala – tzv. čajky), později se podílela na stavbách mostů;
- vozatajstvo;
- zdravotní služba a invalidovny;
- duchovní správa;
- dobrovolnické formace;
- námezdné formace (zapůjčené panovníky některých německých zemí);

Rakouská armáda druhé poloviny 18. století.

- vojenské školy;
- dezertérské (později vojenské hraniční) kordony;
- vojenský policejní strážní sbor;
- ozbrojené měšťanské sbory = měšťanské milice.

Kabátce pěchoty byly bílé nebo světle šedé, dělostřelectvo bylo oblečeno do hnědých. Řadová pěchota se lišila pokrývkou hlavy: německá nosila koženou přilbu s hřebenem, tzv. kašket, uherská čepici s vyvýšeným čelem a mosazným štítkem, myslivci a dělostřelci měli černý klobouk s kulatou krempou na boku nebo vzadu přihnutou. Různé lehké pěší, technické, pomocné a dobrovolnické jednotky měly oblečení převážně v jiných barvách než bílá (hnědá, zelená, tmavošedá apod.) i jiné pokrývky hlavy.

Rakouské pěší bataliony byly početně neobyčejně silné, i se zálohami čítaly až 1200 mužů.

Kyrysníci a dragouni byli oděni rovněž v bílém s černým třírohým kloboukem (u kyrysníků vyloženým železem), kyrysníci měli pouze přední kyrys, černě lakovaný. Kromě husarů, oblečených v uherském stylu, a švališérů byli specifickou složkou lehkého jezdectva huláni, převzatí z polského a litevského lehkého jezdectva – odění převážně v zeleném s čákou po polském vzoru a ozbrojení kromě šavle a pistolí i cca 3 m dlouhou pikou.

Pěchota byla řádně vycvičená a disciplinovaná, chyběla jí však určitá živost a prudkost v nasazení, kavalerie byla přímo skvělá, co do výcviku se vyrovnala pruské, a v jiných ohledech ji dokonce předčila. V průběhu let se zdokonalilo i dělostřelectvo reformou Josepha Wenzela von Liechtensteina, který vytvořil novou organizaci dělostřelectva, sjednotil a snížil počet ráží děl, dal vyvíjet a vyrábět moderní prachové náplně a střely a za-

ložil první dělostřeleckou školu. Dvě třetiny dělostřelců pocházely z Čech, v nichž se předávaly znalosti a zkušenosti již od husitských válek. Přesto se dělostřelecký park kvalitou nevyrovnal francouzskému – výkonné těžší dělostřelectvo bylo příliš masivní a náročné na přepravu a batalionní tříliberky byly naopak příliš lehké a málo účinné.

Rakouské pěší bataliony byly početně neobyčejně silné, i se zálohami čítaly až 1200 mužů. Celkové počty rakouské armády tak mohly teoreticky dosáhnout 240 000 mužů pěchoty, 35 000 mužů jezdectva a 10 000 mužů dělostřelectva, avšak nedávná válka o bavorské dědictví („bramborová válka") a hlavně čerstvá válka s Tureckem, během níž ve vojsku řádily nemoci, ji připravily až o třetinu početní síly.

Saští vojáci.

K rakouské armádě je pro doplnění záhodno zmínit několika málo větami ještě armády některých dalších větších či významnějších zemí Svaté říše římské, které v různé, leč nikoli podstatné míře zasáhly do nadcházejících válek proti Francii.

Saská armáda jako spojenec Pruska byla organizována a fungovala podle pruského vzoru a zvláště její jezdectvo mělo oprávněně velmi dobrou pověst. Tato armáda čítala 20 000 mužů, ale počty jejích kontingentů nasazených ve válce proti Francii se měnily podle období a zájmu, který mělo saské království v bezpečné vzdálenosti od Francie na výsledku konkrétního tažení v konkrétní době.

Hesenská armáda byla o něco menší než saská, rovněž a snad ještě důsledněji organizována a cvičena po pruském vzoru, bylo v ní i dost pruských veteránů z časů Friedricha II. Velení vojskům bylo kvalitní, a hesenští vojáci byli dokonce ještě ukázněnější a houževnatější než pruští – v bojích se stejně početným protivníkem vesměs vítězili.

Hannoversko bylo personální unií spojeno s Vel. Británií (anglický král Jiří III. vládnoucí 1760–1820 pocházel z hannoverské kurfiřtské dynastie), jeho armáda bojovala pod britským velením, jeho urostlí, chrabří, zdatní a řádně vystrojení vojáci patřili k nejlepším v Evropě. Z celkového počtu hannoverské armády 30 000 mužů se války s Francií zúčastnila celkem asi polovina, proměnlivě podle požadavků britské vlády.

Armády Bavorska, Württemberska a Bádenska od dob třicetileté války ztratily svou pověst i vlivem nepřející rakouské politiky. Bavorská armáda čítala 20 000–25 000 mužů, württemberská asi 12 000, bádenská sotva 4000. Pod nevlídným poručnictvím Rakouska bojovaly bez nadšení a při prvních porážkách byly připraveny svého poručníka opustit.

Armády ostatních německých států byly nevýznamné, ať počtem, nebo kvalitou, německá dělostřelectva obecně byla těžkopádná, a ač měly jejich armády často poměrně vzdělané a schopné štábní důstojníky a velitele, jejich kontingenty ve spojeneckých armádách snad kromě hannoverských celkově nestály za mnoho.

VLAST JE V NEBEZPEČÍ!

Francie postavila do pole k hranicím čtyři armády:

Severní armádu v počtu 40 000 pěších a 8000 jezdců s operační zónou od pobřeží až k Maase (Meuse) pod velením hrdiny války za americkou nezávislost, maršála Jean-Baptista Donatiena de Vimeur de Rochambeau, na další válku již dosti starého (66 let) a fyzicky sešlého, nadto vedoucího neustálé spory s tehdejším ministrem války Dumouriezem. Rochambeau také již 15. 5. 1792 podal demisi, vystoupil z aktivní služby a odebral se na své statky;

Střední armádu v počtu 45 000 pěších a 7000 jezdců s operační zónou od Maasy po Vogézy (Vosges), jíž velel jiný hrdina Ameriky Gilbert du Motier, markýz de La Fayette. Tento zastánce demokracie podle amerického vzoru byl za Francouzské revoluce ve skutečnosti stoupencem monarchie: po králově zatčení ve Varennes nechal na pařížském Martově poli střílet do demonstrantů požadujících královu demisi;

Rýnskou armádu v počtu 35 000 pěších a 8000 jezdců s úkolem střežit Rýn od švýcarské hranice po Lautenburg pod maršálem Nicolasem baronem de Luckner, zkušeným válečníkem, ale holdujícím alkoholu a na válku již starým (70 let). Luckner vzápětí převzal i Severní armádu po Rochambeauově odchodu;

Jižní armádu v počtu necelých 40 000 mužů od předhůří Alp přes Provence až po Pyreneje pod generálem Anne-Pierrem de Montesquiou-Fézensac (dále zkráceně Montesquiou). Tato armáda však nevytáhla do pole a prakticky celá zůstala v posádkách, neboť v té době se Francie žádného útoku z jihu neobávala.

Ke shora uvedeným i mnoha dalším počtům všech armád a bojujících je nutno podotknout, že se po celou dobu válek průběžně měnily, a zejména pro první období válek se prameny v tomto ohledu různí. Mnohá dále uváděná čísla jsou tak jen jednou z možných variant.

Nepřátelské akce byly zahájeny na severu, neboť Francie hodlala využít tradičního nepřátelství Belgičanů k rakouské nadvládě a právě v Belgii čili v tehdejším (od roku 1713) tzv. Rakouském Nizozemí tedy začít šířit revoluční myšlenky, které se tam mohly setkat s kladnou odezvou.

Strategickým záměrem tudíž bylo vyslat Rochambeauovu armádu na Mons a Tournai, čímž měla zleva krýt hlavní ofenzivu La Fayetta údolím Maasy přes Namur a Lutych. Belgii bránilo asi 40 000 Rakušanů pod velením vévody Albrechta Kasimira Augusta von Sachsen-Teschen

(Sasko-Těšínského, zetě Marie Terezie), rozdělených rovněž na tři části – pravé křídlo od moře k Tournai, hlavní síly kolem Leuze a nejslabší levé křídlo u Monsu – vše v rámci trojsledového kordonu pevností a posádek, který byl již v první polovině 18. století vytvořen u hranic s Francií.

Rochambeau rozdělil svoji armádu na tři sbory, první (Armand-Louis de Gontaut-Biron) vyslal k Monsu, druhý (Theobald Dillon) k Tournai a třetí (Jacques de Carles) k Furnes.

Všechny tři sbory se hnuly vpřed 28. dubna.

Již druhého dne se dva Bironovy dragounské regimenty, tvořící předvoj před Monsem, daly při první srážce na útěk s křikem: „Zrada! Zachraň se, kdo můžeš!" a vřítily se mezi další Bironovy jednotky, které rovněž propadly panice a bez boje utekly.

Dillonovu kolonu na pochodu k Tournai potkalo u Marquain téhož dne prakticky totéž, vojáci se mu splašili už po krátké rakouské dělostřelbě, která ani nikoho z nich nezasáhla – celá kolona se dala na útěk a na ústupu v Lille zuřící vojáci navíc svého velitele zabili jako domnělého zrádce.

Osamocená třetí kolona se také dala na ústup, aniž nepřítele vůbec spatřila.

Když Severní armádu převzal Luckner, postoupil do Belgie ke Kortrijku, ale vzápětí se po protiútoku rakouského generála valonského původu Françoise Sébastiena de Croix de Clerfayt rychle stáhl k Lille a Valenciennes. Luckner později v červenci 1792 opustil velení a odjel do Paříže podpořit Ludvíka XVI.

Střední armáda měla vést rozhodující útok, měla na to i poměrně kvalitní jednotky. Vůbec nic však nedokázala vinou La Fayettových hrubých chyb.

Markýz umístil svůj předvoj v počtu 3000 mužů před Monsem, blíže rakouským hlavním silám než své vlastní pozici. Rakušané jednoho rána podnikli rychlý výpad a Francouze zahnali dříve, než se La Fayette o boji vůbec dozvěděl.

O několik dní později se dopustil stejného omylu: s hlavními silami se stáhl k Maubeuge a svůj předvoj opět ponechal příliš daleko vpředu. Rakušané podnikli noční výpad z Monsu, francouzskému předvoji natloukli a stáhli se až před protiútokem.

La Fayette posléze pod dojmem debaklu Birona a Dillona zastavil všechny akce, 17. 6. 1792 armádu opustil a odjel do Paříže, kde se postavil na obranu Ludvíka XVI., a dokonce se pokusil o cosi jako státní převrat.

Tehdejší vysocí velitelé a zbylí důstojníci tedy zjevně nebyli těmi správnými obránci revoluce, jejich postoje zavdávaly podnět k pochybnostem,

Vévoda Albrecht Kasimir August Sasko-Těšínský, velitel rakouských vojsk v Rakouském Nizozemí.

vojáci a zejména dobrovolníci již skoro všem svým velitelům v poli přestali důvěřovat.

Rakušané naštěstí nevyužili situace a nepokusili se postoupit do Flander – čekali na vstup Prusů do boje a zarazily je i ruské manévry v Polsku. Celá prusko-rakouská koalice vůbec postupovala proti Francii váhavě, neměla komplexní plán. Kam až postoupit a co tam dělat? Obnovit postavení krále, kterého valná část země nechce? Jak toho docílit? Obsadit Paříž nebo celou Francii a udržovat po neurčitou dobu okupační armádu v zemi zmítané revolucí a nejspíš i občanskou válkou? Rakouský arcivévoda Karel Ludvík napsal z francouzského pohraničí svému bratrovi Františkovi II.: „… celá země stojí natolik pevně proti starému režimu a za novým řádem věcí, že plán francouzských emigrantů na obnovení původního stavu je nutno považovat za absurdní a neuskutečnitelný."

Prusko vyhlásilo Francii válku 20. 5. a fakticky vstoupilo do války 6. 7., načež Zákonodárné shromáždění vyhlásilo dekretem z 11. 7., že vlast je v nebezpečí:

„LUDVÍK atd., Národní shromáždění vyhlásilo a my si přejeme a nařizujeme, jak následuje: Početná vojska postupují k našim hranicím, všichni, kdož se dějí svobody, se chopili zbraně proti naší ústavě.

Občané, vlast je v nebezpečí.

Nechť ti, jimž se dostane cti kráčet jako první na obranu toho, co je jim nejdražší, mají stále na paměti, že jsou Francouzi a svobodní.

Nechť jejich spoluobčané zajišťují bezpečnost osob a majetku. Nechť členové lidových obecních rad bedlivě bdí.

Nechť všichni s klidem, který je skutečným znakem odvahy a síly, vyčkají s jednáním, až budou vyzváni zákonem, a vlast bude zachráněna."

K dekretu bylo připojeno provolání občanům i vojskům a za několik dní i zákon o opatřeních pro období, kdy vlast je v nebezpečí.

Hlavní síly spojenců jižněji v Belgii pod velením pruského maršála vévody Karl-Wilhelm-Ferdinanda von Braunschweig-Wolfenbüttel (dále zkráceně Brunswick) se skládaly z cca 30 000 Rakušanů (Clerfayt, Fridrich Wilhelm von Hohenlohe-Kirchberg), 42 000 Prusů a Hesenských (sám Brunswick) a cca 5000 francouzských emigrantů (Louis Joseph de Bourbon-Condé).

Brunswick hodlal překročit hranice na nejzranitelnějším místě – na řece Mosele, proniknout do Maaské nížiny, překročit Argonnský les a zamířit podél řeky Aisne, Oise nebo Marny na Paříž. Pevnosti stojící mu v cestě (Mézières, Sedan, Montmédy, Thionville) hodlal ignorovat nebo neutralizovat diverzními útoky a s hlavními silami zaútočit až na Longwy. Rakušané měli zatím postoupit do Lotrinska a tam se spojit s Prusy, odtud táhnout na Chalons a k Paříži.

Současně se níže na Rýně proti Alsasku začínala formovat další rakouská armáda.

Dne 25. 7. byl z iniciativy francouzských emigrantů v Koblenci vydán pověstný několikastránkový tzv. Brunswickův manifest, v němž vévoda v první osobě „vysvětloval" intervenci obyvatelstvu jako projev snahy o blaho Francie, snažil se je uklidnit sliby řádného chování intervenčních armád, ochrany a respektování životů a majetků, ale pouze těch, kteří se poddají svému králi. Současně hlásal nesmiřitelnost vůči „nepřátelům pořádku", královým odpůrcům a všem, kdož by se interventům stavěli na odpor, jimž přímo a tvrdě vyhrožoval:

„… V přesvědčení, že zdravá část francouzského národa se hrozí výstřelků, jichž se dopouští samozvaně vládnoucí odbojná skupina, a že naprostá většina obyvatel netrpělivě čeká na podporu, aby mohla otevřeně protestovat proti zlořádům páchaným jejich utlačovateli, Jeho císařské Veličenstvo a Jeho Veličenstvo pruský král je všechny vyzývají, aby bezodkladně opět nastoupili cestu rozumu, spravedlnosti, pořádku a míru. V tomto duchu a s tímto záměrem já, níže podepsaný vrchní velitel obou spojených armád, prohlašuji:

1. Že oba spojenecké panovnické dvory, zatažené do této války nezadržitelnými okolnostmi, nesledují jiný cíl než blaho Francie a nikterak se nehodlají obohatit výboji na její úkor.
2. Že se nehodlají nikterak vměšovat do vnitřních záležitostí Francie, nýbrž hodlají pouze osvobodit krále, královnu a královskou rodinu ze zajetí a zajistit Jeho nejkřesťanštějšímu Veličenstvu bezpečnost nezbytnou k tomu, aby mohlo v bezpečí a bez překážek svolávat porady a pracovat pro blaho svých poddaných v souladu se svými vladařskými sliby a možnostmi.
3. Že spojenecké armády budou chránit města, městyse, osady, osoby a majetky všech, kdož se poddají králi, a že přispějí k okamžitému opětnému nastolení pořádku a řádné správy v celé Francii. …
4. Že generálové, důstojníci, poddůstojníci a mužstvo se taktéž vyzývají k opětné věrnosti a neprodlené poslušnosti svému legitimnímu panovníkovi.
5. Že úředníci departmentů, okresů a obcí budou taktéž odpovědni hlavou a svým majetkem za všechny přečiny, žhářství, plenění, vraždy a jiné činy, jimž se nebudou snažit zjevně a všemožně zabránit. Že budou rovněž povinni dočasně vykonávat své úřady, dokud Jeho nejkřesťanštější Veličenstvo později nerozhodne jinak nebo nebude v mezidobí rozhodnuto jeho jménem.
6. Že obyvatelé měst, městysů a vesnic, kteří by se opovážili bránit proti vojskům Jejich císařských a královských Veličenstev a střílet na ně buď v otevřeném poli, nebo z oken, dveří a otvorů svých obydlí, budou na místě potrestáni se vší přísností podle válečného práva nebo budou jejich domy zbořeny nebo spáleny.
7. Že město Paříž a všichni jeho obyvatelé bez rozdílu se musí neprodleně poddat králi, propustit tohoto panovníka na bezvýhradnou svobodu a zajistit jemu i všem osobám královského rodu nedotknutelnost a úctu, kterými jsou poddaní podle zákonů přírodních i lidských povinni panovníkům; Jejich císařská a královská Veličenstva činí za toto vše odpovědnými hlavou a postaví před vojenský soud všechny členy Národního shromáždění, kraje, okresu, obce a pařížské národní gardy, smírčí soudce a všechny ostatní podobné; dále tato Veličenstva prohlašují na svou čest a dávají své císařské a královské slovo, že kdyby palác Tuilerie byl vzat silou nebo napaden, kdyby na Jejich Veličenstvech králi, královně a královské rodině bylo spácháno sebemenší násilí nebo byli sebeméně tupeni a uráženi, kdyby okamžitě nebyla zajištěna jejich bezpečnost a volnost, budou exemplárně a na věky věků pomstěni, Paříž bude vydána vojsku

Brunšvicko-wolfenbüttelský vévoda Karl Wilhelm Ferdinand, velitel pruské intervenční armády.

a úplnému zničení a vzbouřenci proviniví se násilnostmi budou zaslouženě potrestáni."

Není známo, zda vévoda skutečně celý manifest sám sepsal a také podepsal. Je možné, že považoval jeho text za příliš ostrý, a proto s podpisem váhal. Nikdy však neprohlásil, že není jeho autorem, a souhlasil, aby se šířil jeho jménem.

Místo aby hrozby obyvatelstvo Paříže zastrašily, rozhořčily je na nejvyšší míru a uspíšily běh událostí – 10. 8. byl vzat útokem královský palác Tuilerie (Tuileries), král byl prohlášen za sesazeného a internován.

Načež Prusové, Rakušané a Hesenští v síle 150 000 mužů s 20 000 emigranty přešli 19. 8. 1792 hranice. K prvnímu střetnutí došlo hned 19. srpna u Fontoy nedaleko Thionville, kde 20 000 Hohenlohových Rakušanů zahnalo na ústup statečně vzdorující, ale početně mnohem slabší Lucknerovy Francouze.

Interventi se na svém postupu a oproti ujišťování emigrantů od samého počátku setkávali s nepřátelskými náladami obyvatelstva. Kromě toho jim nepřálo deštivé počasí a začala je sužovat šířící se úplavice.

La Fayette byl mezitím prohlášen za zrádce, uprchl z Paříže do Belgie, kde byl právě 19. 8. zajat Rakušany a po půl roce jako „spoluviník" popravy Ludvíka XVI. uvězněn v Olomouci.

Národní shromáždění sloučilo tři armády na východních hranicích do dvou: do čela nové Severní armády nastoupil generál Dumouriez a ihned do ní začal zavádět pořádek a kázeň a cvičit ji podle právě vydaného cvičebního řádu pro pěchotu z 1. 8. 1791. Novou Rýnskou armádu po odvolání neúspěšného Lucknera převzal generál François-Christophe Kellermann.

Spojenci 20. 8. 1792 oblehli Longwy a město-pevnost se po třídenním bombardování vzdala.

Téhož 20. srpna přitáhl jiný pruský kontingent na dohled Verdunu. V okolí opevněného města došlo k boji, v němž mnohem slabší francouzské síly podlehly, vítězní Prusové pak zůstali na místě až do 29. srpna, kdy k nim dorazilo jádro vojska a Prusové město oblehli.

Pevnost nebyla na obléhání připravena, posádku tvořilo pouze 3500 mužů řadové pěchoty a Národní gardy pod velením plukovníka Nicolase Beaurepaira, k dispozici bylo pouze 40 děl z plánovaných 150 a samotná opevnění byla již celá desetiletí zanedbávána a vykazovala vážné slabiny (úplně chybělo 600 m hradeb), navíc mezi obyvateli bylo mnoho royalistů. Proto nebylo možno odolat 60 000 obléhatelů se 40 děly, která začala Verdun bombardovat 31. srpna. Městská rada tudíž 2. září odhlasovala kapitulaci. Plukovník Beaurepaire byl nalezen mrtev s kulkou v hlavě (zabit, nebo sebevražda?) a Prusové na čele se svým králem vtáhli do města za aklamací místních royalistů a francouzských emigrantů. Ženy a dcery verdunských notáblů, které pruskému králi a jeho suitě rozdávaly na uvítanou cukrovinky, byly po pozdějším znovuobsazení Verdunu revolučním vojskem gilotinovány…

Dobytím Verdunu se Prusům otevřela cesta na Paříž, zbývalo jim jen projít průsmyky Argonnského lesa. Navíc se postupem vklínili mezi obě francouzské armády a měli tak možnost zaútočit po vnitřních liniích a porazit Dumourieze i Kellermanna odděleně, ale Brunswick zaváhal, zastavil se a dal přednost soustředění svých vojsk k zabezpečení komunikační linie.

Rakušané v síle 20 000 se 16 000 francouzskými emigranty pod velením Hohenloha oblehli 24. 8. 1792 Thionville, které zdatně bránil generál Georges Félix de Wimpffen s nanejvýš 4000 mužů složených z posádkových odřadů několika regimentů a 5 batalionů nevycvičených dobrovolníků. Zde obléhatelé narazili, neboť pevnost nakonec nečekaně vzdorovala celý měsíc a ubránila se. Zákonodárné shromáždění o den později vydalo dekret, že „Thionville a jeho obyvatelé se zasloužili o vlast". V řadách emigrantů se obléhání zúčastnil a byl při něm raněn i budoucí klasik francouzské literatury François-René de Chateaubriand.

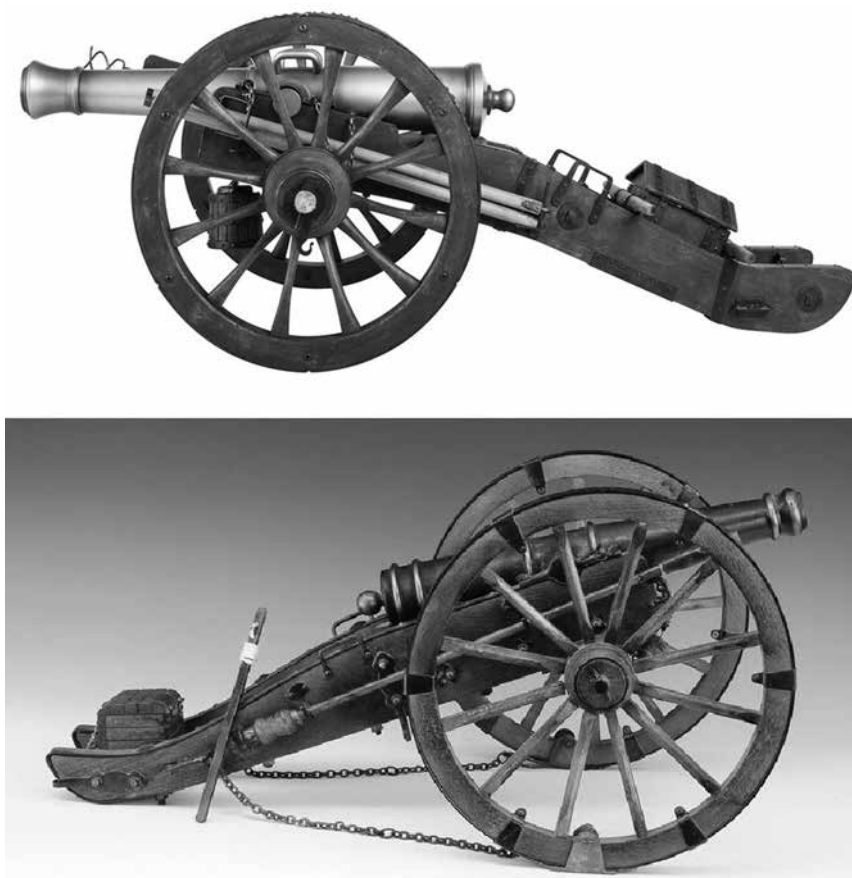
Dumouriez původně plánoval tažení do Belgie, neboť hlavní boje očekával na severu, ale pád Verdunu mu ukázal, že spojenecká ofenziva směřuje níže do Champagne. V kritické situaci hodlal pochopitelně Argonne bránit jako „francouzské Thermopyly". Toto mírně zvlněné a vyvýšené lesnaté pásmo v délce cca 60 km a široké cca 10 km se rozkládá od Bar-le-Duc až po Ardenské pohoří a bylo možno je projít pouze pěti průsmyky. Dumouriez k tomu měl okamžitě po ruce pouhých 18 000 mužů, navíc

Charles-François Dumouriez.

většinou nezkušených, sotva 60 děl, a musel zaujmout postavení riskantně bočním pochodem k vítězícímu a postupujícímu nepříteli. Rakušané (Clerfayt) se ho naštěstí neodvážili pronásledovat, jinak by mu bývalo bylo zatraceně horko a manévr by byl určitě skončil katastrofou… Nakonec začátkem září dokázal průsmyky obsadit a zároveň k sobě rychle povolával Kellermanna z Met. Ovšem Kellermann mu nebyl podřízen a Dumouriez si nemohl být jist, že ho poslechne. Navíc držel Argonne riskantně po celé délce jen tenkým kordonem, bez záloh a bez možnosti vzájemné účinné podpory ohrožených míst. Proto nedokázal průsmyky udržet – jedním průsmykem, omylem nedostatečně střeženým pouhou stovkou mužů, prošli Rakušané a vzápětí druhým průsmykem Prusové. Mohli tak jednak Dumourieze vzít do kleští, jednak měli již skutečně volnou cestu na Paříž! Vše se zdálo ztraceno, přičemž právě v tomto kontextu zvolal Danton v únoru 1792 z tribuny Zákonodárného shromáždění svá pověstná slova: „Odvahu, ještě odvahu, stále odvahu, a vlast bude zachráněna!“

Dumouriez nebyl žádný génius (jak budoucnost ukáže), ale svému řemeslu přece jen docela rozuměl. Zde se důmyslně a vskutku odvážně rozhodl nebránit Paříž přímo, nestáhnout se za řeku Marnu, jak na něho z Paříže naléhali, ale nastražit nepříteli past – zůstat na místě a ohrozit jeho komunikační linie, i když postupující Brunswick ohrožoval jeho vlastní komunikační linii na Chalons. Stáhl se tedy 17. 9. jižně od Argonnského lesa k Sainte-Menehould, kam k němu díky pruské váhavosti následujícího dne stihl dorazit ze severu podřízený generál Pierre Riel de Beurnonville s 18 000 mužů a o den později konečně i Kellermann s 25 000 mužů. V týlu interventů tak stanulo soustředěných téměř 60 000 Francouzů a Brunswick zaváhal mezi pochodem na Paříž a likvidací hrozby na křídlech a v týlu.

Modely francouzského a pruského děla z 2. poloviny 18. století.

Nakonec se rozhodl – postupem až k Paříži a při jejím obléhání by se takto mohl ocitnout v kleštích mezi Dumouriezem a další armádou, kterou by proti němu v Paříži nepochybně zformovali, přičemž by byl zcela odříznut od zásobování. Zastavil tedy postup a obrátil se zpět proti Dumouriezovi. Lest vyšla.

Kapitulace Verdunu 2. září 1792.

PODIVNÁ BITVA U VALMY

U nadcházejícího střetnutí je záhodno se trochu zdržet, neboť jednak bylo rozhodující pro přežití revoluce a zásadně ovlivnilo její vývoj i vojenskou a politickou situaci v Evropě, jednak se historikové dodnes na jeho průběhu pořádně neshodli. A už vůbec se neshodli na tom, proč dopadlo právě tak, jak dopadlo. Následující popis tedy bude asi nejčastěji podávaný, ale stále jen jednou z několika možných variant.

Dumouriez v očekávání Brunswicka zaujal pozice asi míli před Sainte-Menehould na vyvýšené planině vpravo od cesty do Chalons. Pravé křídlo se opíralo o řeku Aisne, levé o bažinaté louky a rybník. Od výšin, na nichž začali zaujímat postavení Prusové, jej dělilo ploché travnaté údolí, z něhož vystupovalo několik vršíčků – na nejvyšším z nich dnes stojí mlýn nad vesničkou Valmy. Na severu a jihu ohraničovaly nadcházející bojiště přítoky Aisne – říčky Bionne a Auve.

Kellermann dorazil z jihu a obdržel Dumouriezovu instrukci, aby překročil Auve a zaujal pozici v pravém úhlu k Dumouriezovi na jeho levém křídle, což byla na pohled vynikající pozice, umožňující postřelovat z boku očekávaný pruský útok na kteréhokoli z obou francouzských velitelů, a využít tak dělostřelectva jako prakticky jediné silné stránky francouzské armády.

François-Christophe Kellermann.

Kellermann poslechl, ale sotva naznačenou pozici zaujal a prohlédl si ji, hnal se do Dumouriezova hlavního stanu v Sainte-Menehould a protestoval: jeho levé křídlo by takto zůstalo „viset“ ve volném prostoru pod kopečkem u Valmy a bahnitý terén s rybníkem na pravém křídle by znesnadňoval součinnost s Dumouriezovým levým křídlem. Těsně za zády by měl bahnité břehy Auve – jedinou ústupovou cestu v případě porážky, ale v níž by podle očekávání zděšené prchající vojsko beznadějně uvázlo. Oznámil

Dumouriezovi, že následujícího dne se vrátí na pravý břeh Auve, ale už to nestihl. Pruská armáda mezitím dorazila, zjistila jeho přítomnost i prekérnost jeho pozice a již se formovala k útoku – Prusové v prvním sledu, Rakušané s emigranty v druhém. Kellermann tedy v rychlosti alespoň vysunul své levé křídlo až na vyvýšenou planinu před mlýnem u Valmy. K bitvě bezprostředně nastupovalo 32 000 Francouzů proti 34 000 Prusů na zajímavě obrácené frontě: útočník zády k cíli útoku a obránce čelem k bráněnému cíli…

K samotnému mlýnu u Valmy lze doplnit, že ten dnešní samozřejmě není původní, a i když se objevuje na každém vyobrazení bitvy, není vyloučeno, že tehdy takto v plné parádě nestál: Kellermann si právě v jeho těsné blízkosti zvolil své stanoviště, a proto dal pravděpodobně mlýn okamžitě při rozestavování vojska kolem něho zbořit nebo zapálit, aby nesloužil pruským kanonýrům jako výrazný záměrný bod.

Ráno 20. 9. 1792 byla mlha a vydatně pršelo – bude takto pršet celý den. Bitva začala před úsvitem šarvátkou předvojů – útokem pruského předvoje před vesnicí Hans nad pravým francouzským křídlem. Tím okamžikem bylo zřejmé, že nejde o pouhou potyčku předních hlídek, nýbrž rýsuje se cosi mnohem většího. Při první zprávě o tomto útoku na svůj předvoj Kellermann okamžitě přijal opatření ke svedení řádné bitvy: nařídil sbalit stany, nastoupit do zbraně, pročistit cestu dozadu a odeslat ekvipáže po silnici k Sainte-Menehould. Na couvnutí za říčku Auve již nebyl čas.

Mlha až do 7 hodin ráno bránila oběma armádám v rozeznání pozic protivníka. Když se o něco zvedla, začala oboustranná vydatná kanonáda, avšak bez velkých škod a ztrát. Až asi v 10 hodin, když Kellermann v prvních řadách linie zkoumal pohyby nepřítele, dělová koule pod ním zabila koně. Téměř současně dva pruské granáty zasáhly jednu ze zásob munice, vyhodily do povětří dva plné muniční vozy a zranily nemálo mužů kolem. Ve vzniklém zmatku ujeli vozatajové s několika dalšími muničními vozy a kvůli ztenčené zásobě munice tak ztratila francouzská dělostřelba na intenzitě. Část pěchoty couvla a tímto pohybem zvýšila zmatek. Kellermann byl nucen osobně zasáhnout a podařilo se mu obnovit náležitý pořádek.

Když Brunswick viděl, že jeho dělostřelba francouzskou linii nenarušila, rozhodl se rázně zaútočit živou silou. Kolem 11. hodiny zesílil kanonádu a zformoval tři útočné pěší šiky podporované zezadu jezdectvem. Kolem poledne děla umlkla a pruské řady se pomalu pohnuly vpřed, dva levé šiky k mlýnu nad Valmy, pravý o něco pomaleji za nimi jižně od mlýna – klasický šikmý řád Fridricha II. Francouzi očekávali útok nehnutě a již se zřetelnými

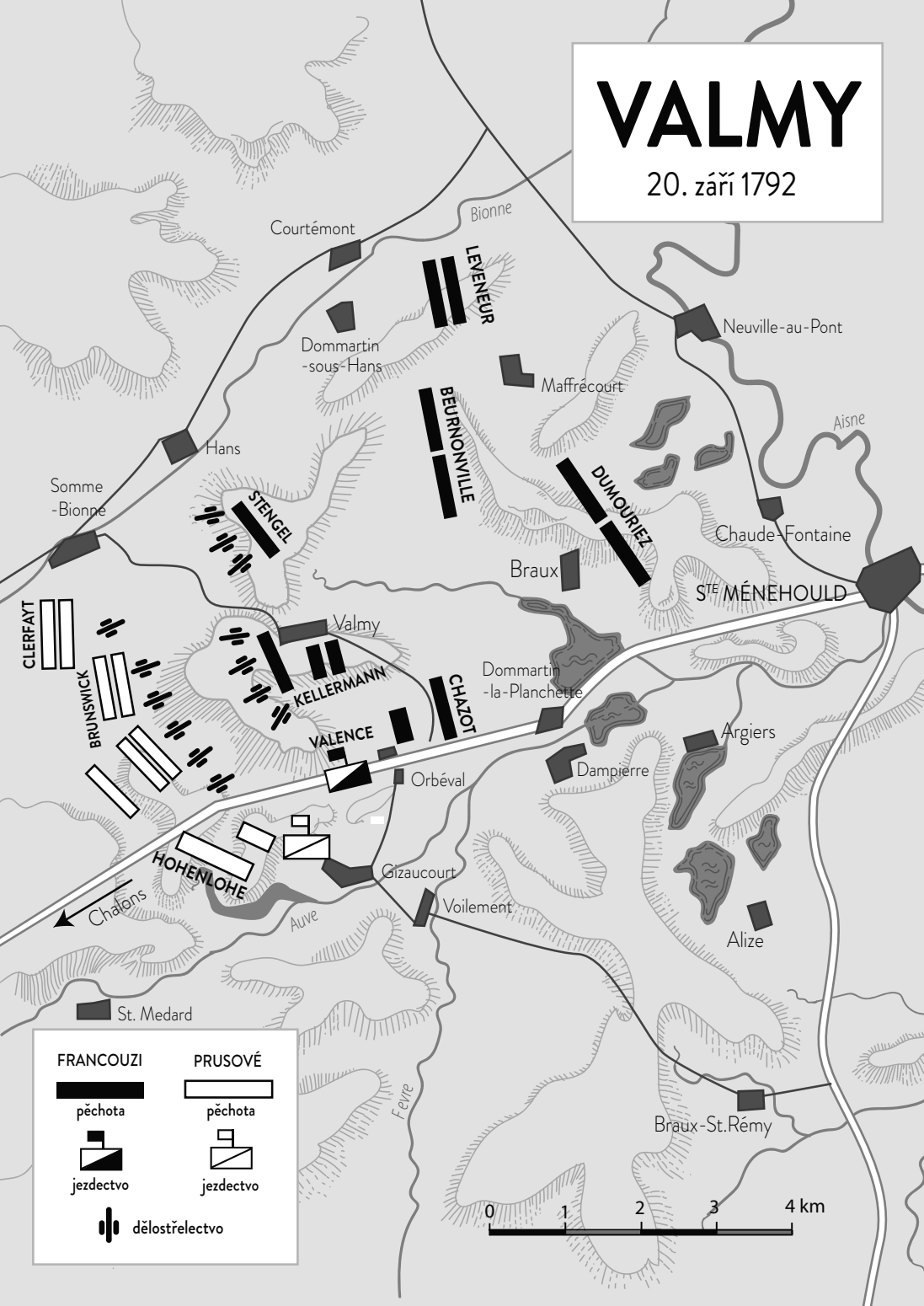
obavami, ne-li přímo strachem – počáteční nadšení po několika hodinách v dešti a pod kanonádou zjevně vyprchalo.

Kellermann viděl, že morálka je ve psí, a pochopil, že při momentální pasivitě hrozí rozklad. Nějaký útočný postup proti nepříteli však nenařídil – muselo mu být jasné, že by dopadl katastrofálně. Jen předjel před své řady, popojížděl podél nich a povzbudivě volal: „Kamarádi, chvíle vítězství se blíží! Přivítáme je bajonety!" Hodnou chvíli takto a podobně na své vojáky povzbudivě pokřikoval a činil dojem, že vbrzku hodlá nařídit protiútok, nakonec zvedl nad hlavu klobouk na hrotu kordu, zamával jím a zvolal: „Ať žije národ!" Celá armáda se při jeho agitaci uklidnila, když viděla, že pruská dělostřelba nepůsobí téměř žádné ztráty, vzmužila se a nyní mu odpověděla stejným gestem – klobouky nasazenými na vysoko zvednuté pušky se vztyčenými bajonety a rovněž hromovým křikem „Ať žije národ!", který se v řadách přeléval tam a zpět a rozléhal se dobrou čtvrthodinu a při němž se pruské řady nečekaně zastavily. Protivníci takto proti sobě dál stanuli nehnutě a opět se snažili navzájem postřelovat z děl, až ve čtyři hodiny dělostřelba konečně umlkla. Prusové se opět pohnuli vpřed a opět se vzápětí zastavili při pohledu na nehybnou francouzskou armádu, znovu hlasitě volající „Ať žije národ!". Opět zůstali stát, nakonec kolem sedmé se bez dalšího zcela neočekávaně otočili k ústupu na své výchozí pozice a začali vyklízet bojiště. Původně sebejistý Brunswick se přitom po celý den ani nepokusil zapojit do bitvy Rakušany s francouzskými emigranty ve druhém sledu, stejně jako se na druhé straně bitvy nezúčastnil Dumouriez, který jen vysunul některé své oddíly o něco vpřed a jinak vyčkával, bude-li jeho zásahu zapotřebí.

Nazítří Kellermann, jehož pozice zůstávala navzdory ústupu nepřítele riskantní, přešel zpět na pravý břeh Auve na vyvýšeniny, kde bylo jeho postavení, kryté zepředu říčkou, zleva potokem a zprava Dumouriezovým levým křídlem, mnohem pevnější.

Ztráty bojujících u Valmy byly minimální – 184 Prusů proti 300 Francouzů, ačkoli podle některých pramenů jen 36 francouzských děl vypálilo za celý den 20 000 koulí.

Francouzi zůstali v den bitvy na bojišti, a tudíž po taktické stránce zvítězili, byť jen zcela formálně. Ovšem Valmy pro ně bylo velkým vítězstvím strategickým i psychologickým. Odezva tohoto vítězství, o němž se zachráněná Paříž dozvěděla následujícího dne, byla ohromná: národ ve zbrani poprvé zvítězil nad cizími despoty (ačkoli to byla stále ještě královská armáda, v níž byl „národ" v menšině) díky svému vlastenectví, odvaze a revolučnímu nadšení! Touto „zbraní" tedy může vítězit i dál!

VALMY
20. září 1792
Courtémont
Bionne
LEVENEUR
Dommartin
-sous-Hans
Neuville-au-Pont
Maffrécourt
BEURNONVILLE
Aisne
Hans
Somme
-Bionne
STENGEL
DUMOURIEZ
Chaude-Fontaine
Braux
STE MÉNEHOULD
CLERFAYT
Valmy
BRUNSWICK
KELLERMANN
CHAZOT
Dommartin
-la-Planchette
VALENCE
Argiers
Orbéval
Dampierre
HOHENLOHE
Gizaucourt
Châlons
Auve
Voilement
Alize
St. Medard
FRANCOUZI
PRUSOVÉ
pěchota
pěchota
jezdectvo
jezdectvo
dělostřelectvo
Fevre
Braux-St.Rémy
0
1
2
3
4 km

Faktické politické důsledky bitvy jsou všeobecně známy – záchrana revoluce hned při prvním ohrožení zvenčí, upevnění dosud nijak zvlášť legitimní a pevné revoluční vlády, nekompromisní svržení monarchie a vyhlášení Francouzské republiky.

Zákonodárné shromáždění se zároveň přejmenovalo na Národní konvent a v rozporu s dosavadní ústavou se chopilo i výkonné moci, současně šlo o první evropský politický orgán volený všeobecnými volbami (volit však směli pouze muži s určitým minimálním majetkem).

Den 20. 9. 1792 se později stal prvním dnem roku I nového republikánského kalendáře, Valmy se stalo součástí mýtu o jednotném revolučním francouzském národu ve zbrani a současně jednou z rozhodujících bitev dějin. Jak správně postřehl Goethe: „Počínaje tímto dnem a tímto místem se začíná psát nová éra světových dějin."

Bitva u Valmy.

Ze známých francouzských osobností se bitvy zúčastnili kromě několika budoucích napoleonských generálů (d'Abboville – u Valmy velitel Dumouriezova dělostřelectva, Belliard – kapitán v Dumouriezově štábu, Dupont de l'Étang – podplukovník, Grenier – poručík, Lejeune – podporučík, Le Lièvre de La Grange – plukovník, Pajol – poručík…), např. pozdější francouzský král Ludvík Filip Orleánský – tehdy generál s titulem vévoda de Chartres, autor románu Nebezpečné známosti Pierre Choderlos de Laclos ve funkci vládního komisaře pro reorganizaci armády nebo pozdější kriminálník a poté kriminalista Eugène-François Vidocq jako řadový dobrovolník.

Brunswick měl přitom podle všech zákonitostí a propočtů vítězství v kapse, počtem a hlavně profesionalitou svých vojáků všestranně převyšoval nestmelenou a nezkušenou francouzskou armádu. Dodnes porůznu vyslovované hypotézy, proč přesto nezvítězil, lze stručně shrnout a hodnotit následovně – jednoznačná odpověď neexistuje:

1. Čistě vojenské faktory v neprospěch Prusů:

- nesnadná strategická situace interventů a Dumouriezův nesporně obratný manévr do jejich týlu, jímž dokázal soustředit síly na hlavní nepřátelské komunikační linii: ten však s vlastním průběhem bitvy nesouvisí,
- vhodně zvolený terén umožňující Francouzům využít kvalitní dělostřelectvo: jenže to prakticky ničeho nedosáhlo,
- morálka francouzské armády – Kellermannova osobní velká zásluha! – která svou vůlí k odporu a hlasitými projevy odhodlání interventy zaskočila a demoralizovala, vždyť emigranti je ujišťovali, že „ti nuzáci" se okamžitě rozprchnou! Že by se ale profesionální, a navíc nejlepší evropská armáda zalekla pouhého křiku?
- vytrvalý déšť na bojišti: jenže stejně pršelo i na Francouze.

S počasím by souvisela ještě jedna, zatím nikde nepostřehnutá hypotéza: z křesadlových pušek v dešti jak je známo nelze střílet, oboustranně tedy zbýval jen boj zblízka. Pruská armáda však byla zvyklá vítězit právě hromadnou a rychlou palbou, a jak uvedeno výše, boj na bodák nebyl mezi vojevůdci 18. století kvůli vysokým ztrátám všeobecně zrovna oblíbený. Nejspíš proto se k němu Brunswick neodhodlal – obával se velkých ztrát; v jeho situaci by ovšem byl podobně opatrný snad každý velitel… Déšť a vlhkost zřejmě ovlivnily i dělostřelbu – koule z obou stran vinou navlhajícího prachu nedolétaly, prach v zátravkách nechytal a od mokré půdy se koule neodrážely, což by jinak dolet prodloužilo?

Někdo svádí pruský nezdar na decimující epidemii úplavice, kterou pruská armáda v oněch dnech prokazatelně trpěla – kvůli ní se prý Prusové nechtěli hnát do boje, v němž by si museli co chvíli stahovat kalhoty nebo riskovat cosi ještě ostudnějšího… Proč by se ale v takovém stavu do útočné bitvy vůbec pouštěli?

Vyskytly se i názory, že Brunswick nesouhlasil s celým plánem tažení na Paříž a po útoku davu na Tuilerie 10. 8. 1792 považoval již ozbrojenou kontrarevoluční intervenci za marnou snahu, v čemž mu události daly za pravdu. Naléhal však na něho jeho panovník i francouzští emigranti, zatímco on sám by se byl raději zastavil na Mosele, střežil by tak svou komunikační linii a metodicky by oblehl Thionville a Metz – což by sice nebylo žádné brilantní tažení, ale skýtalo určitou jistotu výsledku. Nedokázal však své oponenty přesvědčit, proto prováděl plán, k němuž byl dotlačen proti své vůli, váhavě a pomalu, a proto ani neposlušně nebyl ochoten svést řádnou bitvu? Důkazy pro tuto hypotézu neexistují.

2. Když výsledek čistě vojensky vysvětlit nelze, druhou oblastí, kde se hledá možné vysvětlení, je mezinárodní politika: třeba že rychlá a úplná porážka Francie by výrazně a trvale narušila evropskou rovnováhu, což by se nelíbilo anglickému králi Jiřímu III., kterého si tím nechtěl pohněvat jeho švagr – pruský král. Důležitým faktorem bylo i tehdejší probíhající dělení Polska, na němž Prusko hodlalo mít svůj podíl, tudíž potřebovalo přihodit svou armádu a vítězství nad Francií na misku negociačních vah. To by ale předpokládalo, že ve Francii byla nasazena většina pruské armády, což ovšem nebyla pravda. Vrací se tak možnost obavy z narušení evropské rovnováhy a také počáteční stanovisko evropských mocností před válkou: oslabit Francii – ano, porazit Francii na hlavu – ne. Jenže ani tato hypotéza při bližším pohledu nemusí obstát: u Valmy nešlo o generální bitvu, v níž by byl v sázce osud země, a který pořádný vojevůdce v jasné převaze odmítne vyloženou příležitost zvítězit a stáhne se z menší bitvy bez boje po ztrátě pouhých 184 mužů? Co Brunswickovi bránilo, aby i za výše uvedených politických okolností a předpokladů těm nezvedeným Francouzům napráskal třebas jen tak pro výstrahu, i kdyby pak hned měl odpochodovat zpátky domů?

3. Protože žádný z vojenských či politických faktorů sám o sobě ani jejich kombinace k vysvětlení nestačí a na jiné faktory technického rázu se nepřišlo, vysvětlení se hledalo a hledá i v tom, co dnes nazýváme korupční jednání. Čtyři dny před bitvou totiž byla v Paříži vyloupena královská klenotnice a vynořily se spekulace, že se tak stalo na příkaz jedné z vůdčích osobností první fáze revoluce Georgese Jacquese Dantona, který uloupenými

korunními diamanty uplatil Brunswicka! Mimo jiné prý proto, že oba byli svobodní zednáři a členové tohoto bratrstva vždy drželi při sobě a šli si na ruku bez ohledu na státní příslušnost. Hypotéza však nebere v úvahu, že při tehdejších možnostech komunikace by se to za čtyři dny nedalo domluvit a stihnout, bylo by se určitě muselo s Brunswickem jednat už dlouho předem. Místo toho prý tedy mohl na místě dojednat jen předstíranou bitvu – s úplatkem či bez něho – jiný svobodný zednář: Kellermann nebo spíše Dumouriez, který byl těsně před bitvou prokazatelně nepřítomen v hlavním stanu. Nic z toho ovšem dokázat nelze, korupčníci všech dob i svobodní zednáři si potrpí na tajnůstkaření (i když nějaké francouzské královské klenoty byly údajně později identifikovány v Brunswickově pozůstalosti)…

Odstupme na okamžik od tématu k jednomu detailu: k dřevěnému mlýnu na bojišti u Valmy, který se objevuje na každém vyobrazení bitvy a dnes stojí na svém původním místě poblíž pomníku generála Kellermanna – ten dnešní mlýn samozřejmě není původní. Není vyloučeno, že ani tehdy takto v plné parádě nestál: Kellermann si právě v jeho těsné blízkosti zvolil své velitelské stanoviště, a proto dal pravděpodobně mlýn okamžitě při rozestavování vojska kolem něho zbořit nebo zapálit, aby nesloužil pruským kanonýrům jako výrazný záměrný bod. Ke 150. výročí bitvy místní zastupitelstvo rozhodlo přenést na prázdné místo mlýn z nedaleké vsi Attiches a byla za tím účelem uspořádána veřejná sbírka. Stavba začala v roce 1939, ale kvůli válce byl mlýn inaugurován až v roce 1947. Následně ho v roce 1999 strhla bouřka a další mlýn byl postaven opět díky sbírce v roce 2005. Poté bylo pod bojištěm v roce 2014 otevřeno rozsáhlé moderní muzeum věnované bitvě a jejím souvislostem.

Ať byla příčina výsledku bitvy jakákoli, faktem zůstává, že Dumouriez a Brunswick okamžitě po bitvě zahájili jednání, při němž Prusové byli ochotni se stáhnout za podmínky, že Ludvík XVI. opět nastoupí na trůn. Načež vláda v Paříži odmítla o čemkoli jednat, dokud budou cizí vojska na území Francie. Na druhé straně Brunswick pravděpodobně vyhodnotil šance na úspěch jako značně nevalné a přes naléhání Fridricha Viléma II. se i s ohledem na stav své armády vcelku rozumně rozhodl raději riskovat svou pověst vojevůdce než další bitvu, v níž by nejspíš málo získal a hodně ztratil. Na tomto základě začali Prusové vyklízet Francii. Dumouriez se místo jejich pronásledování hodlal přesunout zpět na sever, kde Rakušané stále ve větším počtu z Belgie ohrožovali francouzské Flandry a kde Francouzi nyní žádné dostatečné síly neměli. Přitom možná doufal, že separátní příměří bude prvním krokem k dobrovolnému vystoupení Pruska z války. Prusové tak 14. 10. s osamoceným Kellermannem víceméně jen jako dozorem

v patách vyklidili Verdun, 19. 10. Longwy a 22. 10. poslední interventi opustili Francii – Prusové odpochodovali až za Lucembursko, Clerfaytovi Rakušané zpět do Belgie a emigranti v nepořádku zpět ke Koblenzi.

Před pár dny oslavovaný zachránce vlasti Kellermann svou lhostejností vůči ustupujícím vzbudil v Paříži nevoli – marně poukazoval na slabost a únavu své armády. Byl převelen na jih místo Montesquiou a Rýnskou armádu v polovině listopadu převzal generál Beurnonville.

Vážení čtenáři, právě jste dočetli ukázku z knihy Francie proti Evropě (2. vydání)**.**
Pokud se Vám ukázka líbila, na našem webu si můžete zakoupit celou knihu.